

Samen, maar toch gescheiden

Een interdisciplinair onderzoek
naar etnische segregatie in
Nederland

Ronelle Abbink
Femmie Bisschop
Robin Rauws

02-02-2018

Samen, maar toch gescheiden

Een onderzoek naar etnische segregatie in Nederland

Wiskunde: Femmie Bisschop, 5636868

Vakreferent: prof. dr. ir. J.E. Frank

Culturele antropologie: Ronelle Abbink, 5522390

Vakreferent: dr. G. Steenbeek

Sociale geografie: Robin Rauws, 5718317

Vakreferent: dr. G.S. Bolt

Scriptie: Interdisciplinair onderzoek II

LA3V11003

2017-18, blok 2

Onder begeleiding van dr. M.M. Van Goch

Samenvatting

In deze scriptie is onderzoek gedaan naar etnische segregatie in Nederland. Dit fenomeen, waarbij verschillende etnische groepen gescheiden van elkaar leven, kan negatieve consequenties hebben. Zo kan een (etnisch) homogene buurt een concentratie zijn van maatschappelijke problemen en in een neerwaartse spiraal geraken. Ondanks de beleidsinterventies vanuit de overheid om segregatie tegen te gaan, is etnische segregatie in Nederland altijd nog een bestaand probleem. Onderzocht is dan ook *waarom er nog steeds etnische segregatie is in Nederlandse steden ondanks de toepassing van verscheidene beleidsstrategieën ter bevordering van multiculturaliteit*. Etnische segregatie is een complex maatschappelijk probleem dat zich op verschillende ruimtelijke niveaus manifesteert. Het probleem dient dan ook vanuit verschillende niveaus te worden aangepakt. Een interdisciplinair onderzoek was daarom vereist. Er is onderzoek gedaan vanuit de disciplines wiskunde, culturele antropologie en sociale geografie. Met dit onderzoek is getracht een beleidsadvies ten aanzien van de bestrijding van etnische segregatie te formuleren voor de landelijke en lokale overheid.

Vanuit de wiskunde is gebleken dat binnen de gemodelleerde werkelijkheid segregatie kan ontstaan zonder aanwezigheid van negatieve gevoelens en dat een lichte vorm van contact tussen gesegregeerde groepen negatieve gevoelens ten opzichte van de andere groep in de hand kan werken.

Cultureel-antropologisch literatuuronderzoek heeft uitgewezen dat het multiculturele beleid een averechts effect gehad heeft op pogingen tot etnische desegregatie. Het multiculturele beleid werd deel van een proces van natievorming, waarbij tolerantie diende als kernwaarde voor een gedeelde nationale identiteit. De zoektocht naar een gedeelde nationale identiteit op basis van normen en waarden heeft daarmee een uitsluitend effect gehad.

Uit onderzoek vanuit de sociale geografie is geconcludeerd dat er verschillende factoren bepalend zijn voor het al dan niet met elkaar in contact komen van bewoners van multiculturele buurten met verschillende etnische achtergronden. Met het contact dat kan ontstaan, sterk of zwak, lijkt het mogelijk te zijn sociale cohesie te realiseren tussen verschillende groepen en daarmee wellicht de vooroordelen ten aanzien van elkaar weg te nemen.

In de integratie van de overeenkomsten tussen deze inzichten kwam naar voren dat er een verband bestaat tussen contact en sociale cohesie. Hierbij geldt dat de aard van het contact bepalend is voor het al dan niet ontstaan van sociale samenhang tussen verschillende etnische

groepen binnen een gemengde gemeenschap. De aard van het contact, maar ook óf er contact plaatsvindt tussen individuen, is afhankelijk van bepaalde invloedsfactoren die optreden vanuit verschillende ruimtelijke niveaus. Negatieve invloedsfactoren leiden hierbij tot negatief contact en een geringe sociale cohesie, wat kan resulteren in segregatie. Positief contact kan leiden tot een sterke(re) sociale cohesie, wat juist tot integratie kan leiden. De negatieve invloedsfactoren zijn dus verantwoordelijk voor het nog bestaan van etnische segregatie in Nederland.

De overheid dient in toekomstig beleid rekening te houden met deze samenhang van verschillende factoren op diverse ruimtelijke niveaus. Met een dergelijke integrale aanpak kan segregatie worden bestreden en kan men mét elkaar, in plaats van naast elkaar gaan leven.

Inhoud

<i>Een inleiding tot dit onderzoek</i>	8
<i>Hoofdstuk 1 Segregatie gezien vanuit een gemodelleerde wereld</i>	12
1.1 <i>Het schaakbordmodel van Schelling</i>	12
1.2 <i>Zhangs toevoeging van de huizenprijs</i>	14
1.3 <i>Contact tussen gesegregeerde groepen</i>	16
1.4 <i>Conclusie</i>	19
<i>Hoofdstuk 2 In essentie dynamisch: richting een positieve waardering van culturele diversiteit</i>	20
2.1 <i>Multiculturalisme en de nationale identiteit</i>	22
2.2 <i>Cultuur van tolerantie</i>	23
2.3 <i>Essentialistische identiteitspolitiek</i>	25
2.4 <i>Conclusie</i>	26
<i>Hoofdstuk 3 Leven in een diverse buurt: voorbeelden uit de praktijk</i>	28
3.1 <i>Sociale cohesie en sociale netwerken in theoretisch perspectief</i>	29
3.2 <i>Sociale netwerken en woonvoorkeuren</i>	31
3.3 <i>Ontmoetingen in een multiculturele buurt</i>	33
3.4 <i>Conclusie</i>	35
<i>Hoofdstuk 4 Integratie</i>	37
4.1 <i>Disciplinaire inzichten</i>	37
4.2 <i>Conflicten en hun oplossingen</i>	38
4.3 <i>Overeenkomstige inzichten</i>	41
4.4 <i>Segregatie: a more comprehensive understanding</i>	43
<i>Hoofdstuk 5 Woorden ter afsluiting</i>	45
5.1 <i>Een beleidsadvies</i>	45
5.2 <i>Een reflectie</i>	46
<i>Geraadpleegde literatuur</i>	48

Een inleiding tot dit onderzoek

Grote steden als Rotterdam en Amsterdam staan bekend als multicultureel: verschillende bevolkingsgroepen leven in één stad met elkaar samen; er bestaan in deze steden dus verschillende culturen naast elkaar. Deze multiculturaliteit uit zich niet alleen in de bevolkingssamenstelling, maar ook in de diversiteit aan winkels en gebedshuizen. Rotterdam gebruikt deze diversiteit om zich te profileren als onder meer een multiculturele stad met “meer dan 170 verschillende nationaliteiten (...) en (...) een rijk aanbod aan (multi)culturele evenementen” (Rotterdampartners, z.j.). Amsterdam behoort zelfs tot de meest multiculturele steden ter wereld (Trouw, 2007) en vierde dit in 2013 met een ‘Nationaliteiten Dag’ (Het Parool, 2013).

Het bovenstaande wekt de indruk dat de verschillende bevolkingsgroepen die in Nederland wonen, harmonieus met elkaar samenleven. Deze veronderstelde harmonie reflecteert de realiteit echter niet. Dat dit de realiteit niet is, uit zich niet alleen in hedendaagse publieke debatten (bijvoorbeeld over Zwarte Piet of radicalisering) of in het huidige politieke klimaat (de opkomst van extreemrechts), maar ook in de ruimtelijke omgeving. In Nederland is er namelijk sprake van een zekere mate van etnische segregatie, “de ruimtelijke uitwerking van ongelijkheid en verschillen tussen groepen” op basis van etniciteit (Ponds, Van Ham & Marlet, 2015, p. 8). Zo concentreren mensen met een niet-westerse migratieachtergrond zich vooral in grote steden in het westen van Nederland, vaak zelfs in bepaalde buurten (Dagevos, 2009; Ponds et al., 2015). Deze concentratie kan worden veroorzaakt door onder meer natuurlijke demografische veranderingen in een buurt en verschillen in keuzemogelijkheden (Ponds et al., 2015), maar kan ook het product zijn van marginalisering en racisme (Wacquant, 2010). Een mogelijk negatief gevolg van segregatie in het algemeen is dat er een concentratie ontstaat aan sociale problemen als armoede en werkloosheid, waardoor een buurt in een neerwaartse spiraal kan geraken. Dat maakt dat de problemen groter worden en het imago van de buurt verslechtert, zodat de buurt nog meer gaat contrasteren met omliggende buurten (Knox & Marston, 2007, p. 434; Ponds et al., 2015). Op deze manier raken bepaalde bevolkingsgroepen geïsoleerd van de maatschappij, wat hun integratie bemoeilijkt en daarmee weer de mate van isolement versterkt. Een buurt komt moeilijk uit dit neerwaartse proces van negativiteit waar het als gevolg van segregatie in terecht kan komen. Dit proces fungeert dan ook als een soort vicieuze cirkel en wordt gevoed en in stand gehouden door vele verschillende factoren op verschillende ruimtelijke niveaus.

Omdat deze gevolgen onwenselijk zijn, is beleid vanuit de landelijke en lokale overheid erop gericht het contact tussen verschillende bevolkingsgroepen te bevorderen en menging van deze verschillende bevolkingsgroepen in woonwijken te stimuleren (Ponds et al., 2015; Van der Welle, Klaver & Odé, 2010). Met ‘beleid’ worden hier maatregelen bedoeld, opgesteld en uitgevoerd om bepaalde doelen te behalen, in dit geval het bevorderen van de sociale cohesie tussen verschillende etnische groepen. Beleid betreffende het tegengaan van segregatie is echter niet altijd specifiek gericht op etnische segregatie. Veel strategieën richten zich op de menging van groepen met verschillende sociaaleconomische kenmerken; (relatief) etnisch homogene buurten zijn namelijk ook vaak sociaaleconomisch eenzijdig van samenstelling (Gijsberts & Dagevos, 2007a, p. 38). Strategieën gericht op het mengen van groepen met verschillende sociaaleconomische kenmerken kunnen daarom indirect etnische deconcentratie als resultaat hebben. Een voorbeeld van dergelijk beleid is het vergroten van het aanbod aan sociale huurwoningen om meer groepen met lagere inkomens (en/of een migratieachtergrond) naar een buurt gedomineerd door groepen met hoge inkomens en middeninkomens te trekken (Gijsberts & Dagevos, 2007a; Van der Welle et al., 2010). Ander beleid om de negatieve gevolgen van segregatie tegen te gaan, richt zich erop de sociale cohesie binnen economisch achtergestelde buurten (vaak geassocieerd met een hoge concentratie aan etnische minderheden) te versterken door onder andere de maatschappelijke positie van achtergestelde bewoners te verbeteren. Deze maatregelen focussen zich voornamelijk op onderwijs, werkgelegenheid en bewonersparticipatie (Aalbers et al., 2004).

Ondanks deze interventies van de overheid, is segregatie in Nederlandse steden nog steeds een probleem (Ponds et al., 2015). De vraag die rijst is dan ook:

Waarom is er nog steeds etnische segregatie in Nederlandse steden ondanks de toepassing van verscheidene beleidsstrategieën ter bevordering van multiculturaliteit?

Vanwege de negatieve gevolgen die etnische segregatie kan hebben, bijvoorbeeld het in een neerwaartse spiraal van problemen raken van een buurt, is etnische segregatie een complex maatschappelijk probleem. Aan etnische segregatie liggen verschillende oorzaken op diverse ruimtelijke niveaus ten grondslag, waardoor segregatie ook op verschillende niveaus (vanuit de landelijke én lokale overheid) aangepakt zal moeten worden. Vanwege de vele factoren die etnische segregatie kunnen doen ontstaan of in stand kunnen houden, en daarmee de complexiteit van het fenomeen, is het relevant om etnische segregatie interdisciplinair te

benaderen. Dit vraagstuk zal benaderd worden door middel van inzichten verkregen uit literatuuronderzoek binnen de disciplines wiskunde, culturele antropologie en sociale geografie. Met behulp van deze disciplines kan het fenomeen namelijk op drie verschillende niveaus worden bestudeerd. Vanuit de wiskunde zal segregatie op universeel niveau worden behandeld, vanuit de culturele antropologie op nationaal niveau en sociale geografie bestudeert het fenomeen op lokaal niveau. Dit heeft een complementaire functie: de verschillende disciplines geven zo een vollediger beeld van het fenomeen en kunnen elkaar versterken of bevragen. Op basis van de resultaten van dit onderzoek wordt getracht een beleidsadvies te kunnen formuleren voor de Nederlandse overheid betreffende de aanpak van etnische segregatie.

In dit onderzoeksrapport zal eerst de wiskundige visie op segregatie aan bod komen. Het is interessant om dit probleem vanuit wiskunde te benaderen, omdat wiskunde inzicht geeft in theoretische modellen van de werkelijkheid met betrekking tot segregatie. Deze objectieve weergave van segregatie en haar oorzaken zijn verwerkt in diverse modellen die getoetst kunnen worden aan de werkelijkheid. Die toetsing zal een beter begrip geven van segregatie en de geldigheid van de oorzaken en aannames die verwerkt zijn in het model. Dit mondt uit in de volgende deelvraag: *hoe kunnen wiskundige modellen verklaren waarom er nog steeds segregatie is ondanks beleid ter bevordering van multiculturaliteit?*

Omdat de theoretische modellen waarin segregatie en haar oorzaken verwerkt zijn op zichzelf wat abstract blijven, is het relevant om ook te kijken naar etnische segregatie vanuit meer toegepaste disciplines, in dit geval culturele antropologie en sociale geografie. Zo kan ook worden ingegaan op de context waarin het proces etnische segregatie zich afspeelt. Bovendien kunnen de inzichten uit deze toegepaste disciplines vergeleken worden met de inzichten ontleend aan de theoretische wiskundige modellen. Vanuit een cultureel-antropologisch perspectief zal op nationaal niveau worden bestudeerd hoe het multiculturalisme als politieke ideologie het samenleven van verschillende groepen en de wederzijdse waardering van die groepen heeft beïnvloed en hoe dit samenhangt met etnische segregatie. Hiermee wordt de volgende deelvraag behandeld: *waarom heeft het multiculturalisme als poging om onder andere segregatie tegen te gaan in Nederland niet geleid tot een positieve waardering van culturele diversiteit en daarmee een vermindering van segregatie?*

Het disciplinaire deel vanuit de sociale geografie zal vervolgens inzoomen op lokaal niveau en ingaan op hoe verschillende etnische groepen in een gemengde buurt met elkaar

samenleven en hoe dit zich vertaalt in hun sociale netwerk. Dit uit zich in de deelvraag: *hoe beïnvloedt het wonen in een multiculturele buurt het sociale netwerk van bewoners?*

Na de drie disciplinaire hoofdstukken wordt in hoofdstuk 4 van dit rapport de integratie van de gevonden overeenkomsten tussen de verschillende disciplinaire inzichten behandeld. In het laatste hoofdstuk wordt een antwoord geformuleerd op de hoofdvraag van dit onderzoek. Verder biedt dit laatste hoofdstuk een beleidsaanbeveling op basis van de onderzoeksresultaten en sluit het af met een reflectie.

Hoofdstuk 1 Segregatie bezien vanuit een gemodelleerde wereld

Het wetenschappelijk onderzoek vereist abstracties van de werkelijkheid, omdat het onmogelijk is om de immens complexe wereld in zijn totaliteit te kunnen begrijpen en onderzoeken. Vanuit de wiskunde, waar structuur hoog in het vaandel staat, kunnen deze abstracties gevormd worden aan de hand van het wiskundige modelleren. Met dat doel zal in dit deel het fenomeen segregatie bestudeerd worden vanuit wiskundige modellen. Daarmee wordt een bijdrage geleverd aan een antwoord op de hoofdvraag van dit interdisciplinaire onderzoek. Specifieker gesteld wordt er een antwoord gezocht op de volgende vraag:

Hoe kunnen wiskundige modellen verklaren waarom er nog steeds segregatie is ondanks beleid ter bevordering van multiculturaliteit?

In dit artikel zullen verschillende modellen worden besproken waarmee de makers ervan het fenomeen segregatie onderzocht hebben. In verschillende mate nemen die modellen mee dat segregatie niet voorkomen is via het bestaande beleid om multiculturaliteit te bevorderen. Het eerste model dat besproken wordt, daterend van 1971, komt voort uit onderzoek van Schelling (1971) en benadert segregatie vanuit individuele voorkeuren. Dit model bestaat al enige jaren en is in die tijd verworven tot een vooraanstaand en veelgebruikt model. Naast het model zelf zullen enige aanvullingen uit latere onderzoeken meegenomen worden. Het belangrijkste resultaat is dat er binnen dit model al residentiële segregatie ontstaat wanneer er een lichte voorkeur is voor de ‘eigen groep’, dus zonder de aanwezigheid van negatieve gevoelens ten opzichte van de andere groep. Na Schellings model zal het werk van Flache en Macy (2011) aan bod komen. Zij willen een correctie geven op de wijdverbreide gedachte dat het bestaan van zwakke relaties tussen gesegregeerde groepen segregatie tegengaat; volgens hen is de zwakte van die zwakke relaties dat die altijd plaatshebben binnen een groep en zo anderen uitsluiten van die relatie.

1.1 Het schaakbordmodel van Schelling

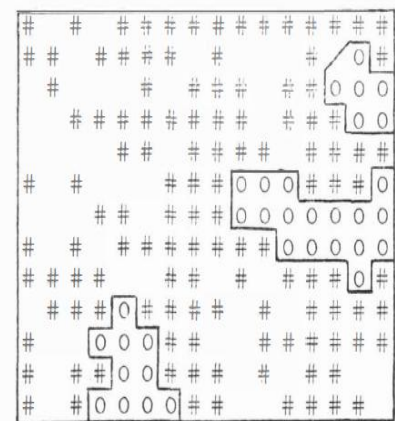
Een schaakbord, centen en dubbeltjes: de enige middelen die Schelling heeft gebruikt voor zijn onderzoek.¹ Ondanks, of misschien juist dankzij deze eenvoud, is dit model erg bekend

¹ Naast het tweemimensionale model dat hier besproken wordt, bevat het artikel ook uitgebreide analyses van een lineair model, met ongeveer dezelfde aannames als het tweedimensionale. Omdat het tweedimensionale model meer dan het lineaire model van toepassing is op een stad waarin segregatie plaatsvindt, wordt alleen dat besproken.

geworden, wat zich bijvoorbeeld uit in de 3890 malen dat dit artikel is geciteerd. Het schaakbord is de stad; de centen en de dubbeltjes vormen twee verschillende groepen die in de stad leven. Niet alle plaatsen op het schaakbord worden ingenomen door centen of dubbeltjes; er zijn ook lege 'huizen'. De enige voorwaarde voor deze groepen is dat ze herkenbaar verschillend zijn. Het model is dan ook toepasbaar op alle situaties waarin een tweevoudig onderscheid wordt gemaakt, of het nu gaat om varianten op lengte, huidskleur of bezit. Hoewel er volgens Schelling belangrijkere oorzaken ten grondslag liggen aan segregatie, namelijk een proces van georganiseerde acties en een economisch proces,² wil hij in dit onderzoek alleen stilstaan bij een derde oorzaak van segregatie: individuele voorkeuren en acties met betrekking tot de omgeving. De basisaanname van zijn model is dan ook dat in een gegeven verdeling van de twee groepen, een individu verhuist wanneer zijn individuele voorkeuren niet overeenkomen met zijn omgeving. De omgeving van een individu bestaat in het model uit een aantal individuen van de ene groep en een aantal individuen van de andere groep, waarbij met name de verhouding tussen die twee van belang is. Wil een individu bijvoorbeeld dat minstens de helft van de mensen in zijn eigen omgeving van zijn eigen groep is, dan zal hij verhuizen wanneer vijf van zijn acht burens van de andere groep zijn. Zo'n individu zal dan verhuizen naar de dichtstbijzijnde plaats waar wel voldaan wordt aan zijn voorkeuren voor verhoudingen van de groepen. Hoewel Schelling (1971) het aantal burens ook laat fluctueren, neemt hij in het grootste gedeelte van zijn artikel aan dat een individu acht burens heeft; het aantal hokjes op een schaakbord dat in direct contact staat met een bepaald hokje. Ondanks het feit dat Schelling (1971) zijn model niet categoriseert, is dit een voorbeeld van een tweedimensionale cellulaire automaat. De toestand van ieder 'hokje' wordt namelijk per tijdseenheid bepaald door vaststaande regels op basis van de toestanden van omliggende hokjes in voorgaande tijdseenheden en het model is discreet (Henderson, 2007).

² Georganiseerde acties als segregierend proces worden breed opgevat en kunnen zowel moralistisch als pragmatisch zijn, legaal en illegaal, subtiel of juist niet. Met het economische proces duidt Schelling (1971) het proces aan waardoor geschoolden residentieel gescheiden worden van ongeschoolden en armen van rijken (omdat zij voor een deel in andere gebieden wonen).

Schelling verandert ook het aantal mensen in een groep. Uit een aantal experimenten daarmee blijkt dat segregatie sneller verloopt wanneer het verschil in aantal tussen de twee groepen groter is. Dat is voorstelbaar, omdat de kans dan groter is dat een individu van de minderheid in zijn directe omgeving minder individuen van zijn eigen groep heeft dan hij prefereert, waarmee de kans groter is dat hij verhuist. Een opvallend resultaat is de relatieve onbeduidendheid van de aanname waarmee segregatie kan ontstaan. Wanneer een individu wenst dat minstens de helft van zijn omgeving van zijn eigen groep is, ontstaat op termijn een equilibrium waarin de verhouding tussen burens van de eigen groep en burens van de andere groep 4 op 1 is. Ook in figuur 1.1.1 zien we een sterke segregatie. Dat equilibrium is vanuit een willekeurige verdeling ontstaan, met een minderheid die bovendien sterkere eisen heeft voor het aantal burens van zijn eigen groep dan de meerderheid. Verbazingwekkend is dat een dergelijk patroon ontstaat zonder dat er sprake is van discriminatie of andere negatieve gevoelens ten opzichte van de andere groep; een lichte voorkeur voor de eigen groep is voldoende (Schelling, 1971).

Figuur 1.1.1 Equilibrium vanuit een willekeurige verdeling met een minderheid die veeleisender is dan de meerderheid (Schelling, 1971)

1.2 Zhangs toevoeging van de huizenprijs

Op dit breed toepasbare model van Schelling zijn meerdere aanvullingen gedaan om segregatie in samenhang met andere factoren of complexere situaties te onderzoeken. Zo heeft Zhang (2004) de prijs van een huis verwerkt in het model. Hij gaat er daarbij van uit dat alle huizen dezelfde kwaliteit hebben. De prijs wordt alleen door een vrijmarktmechanisme van vraag en aanbod bepaald: hoe meer iemand ervoor over heeft om op een bepaalde plaats te wonen, hoe hoger de prijs. Daarbij is het enige relevante kenmerk van de omgeving de verhouding waarin individuen van de verschillende groepen er deel van uitmaken. Evenals het model van Schelling, is ook Zhangs model toepasbaar op iedere tweevoudige verdeling, in dit geval met de huizenprijs als extra variabele. Toch past Zhang het model gedurende zijn artikel toe op residentiële segregatie tussen zwart en wit. Daarbij neemt hij aan dat wit een voorkeur heeft voor witte burens en het voor zwart niet uitmaakt of zijn burens zwart dan wel wit zijn, wat hij baseert op enkele eerdere onderzoeken. De beginsituatie van het model bestaat in een willekeurige verdeling op een schaakbordformat van lege huizen en huizen met zwarte en witte individuen. Vervolgens worden iedere tijdseenheid willekeurig twee plaatsen verkozen

waarop mogelijk verhuizing plaats kan vinden. Als beide gekozen huizen leeg zijn, zal er niets gebeuren. Als een van de huizen bezet is, kan de ene bewoner besluiten om te verhuizen en als beide huizen bezet zijn, kunnen de bewoners ruilen. In beide laatste gevallen is het dus ook mogelijk dat er niemand verhuist en de situatie gelijk blijft. Wanneer dit model voldoende tijdseenheden doorlopen heeft, ontstaat er in de meeste gevallen segregatie,³ zijn er meer lege huizen in zwarte buurten en betalen witten meer voor gelijkwaardige huizen. Het tweede gevolg is te verklaren doordat zwarten geen voorkeur hebben voor de kleur van hun burens en evengoed in witte buurten willen wonen, terwijl witten niet in zwarte buurten willen wonen. Het laatste gevolg is vanuit dezelfde aannames verklaarbaar: witten hechten belang aan een witte omgeving en zullen daarvoor meer betalen, terwijl voor zwarten huizen in witte en zwarte buurten in aanmerking komen, waardoor het grotere aanbod de prijs verlaagt. Dat versterkt de residentiële segregatie verder: huizen in witte buurten zijn duurder omdat ze voor witten aantrekkelijker zijn, maar zwarten hebben daar geen extra belangen bij en zullen eerder een huis in een zwarte buurt betrekken; ze betalen minder kosten voor hetzelfde huis met een voor hen equivalente omgeving (Zhang, 2004).

Volgens het model van Schelling (1971) en de uitgebreide versie van Zhang (2004) lijkt het haast onontkoombaar: residentiële segregatie ontstaat, wanneer dan ook. Er zijn echter wel enige aanmerkingen te maken op de toepassing van dit model in de werkelijkheid. Hoewel een model nooit de werkelijkheid zal beschrijven, kent het model misschien te weinig variabelen om een poging te kunnen doen. Ook gaat het uit van twee volledig onderscheiden groepen, terwijl de lijn in de praktijk nooit zo strak getrokken kan worden. Schelling (1971) neemt als basisaanname dat een inwoner duidelijke voorkeuren heeft en bij een bepaald percentage burens van de andere groep ontevreden wordt en verhuist. Er zullen maar weinig individuen zijn die hun voorkeuren met een dergelijke precisie hebben klaarliggen. Bovendien is de volgende stap dat een ontevreden bewoner verhuist. Verhuizen is een vrij grote stap voor veel mensen en niet iedereen heeft daar de middelen voor. Het is daarom nog maar de vraag of mensen daadwerkelijk verhuizen op het moment dat hun omgeving niet meer voldoet aan hun voorkeuren, als ze zich eenmaal ergens hebben gevestigd. Voor het zoeken naar een eerste woning zal het model waarschijnlijk meer voldoen aan de werkelijkheid.

³ Hoogstwaarschijnlijk hangt dit af van de beginsituatie, die willekeurig gekozen wordt. Het is voorstelbaar dat er altijd enkele verdelingen zijn die niet tot segregatie leiden.

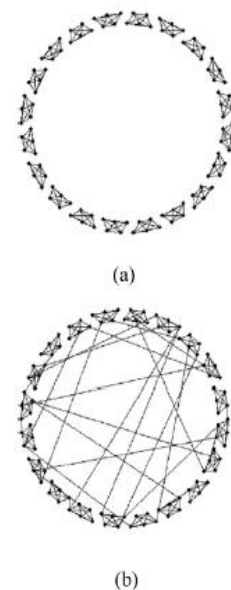
1.3 Contact tussen gesegregeerde groepen

Waar de tot nu toe besproken modellen enkel gebaseerd zijn op aantallen en geen rekening houden met de relaties die er zijn tussen bewoners van een gebied, doen Flache en Macy (2011) dat wel. Zij willen met hun onderzoek een nieuw element toevoegen aan de bestaande theorieën over buurten, of ‘clusters’, en hun invloed op elkaar. De leidende theorie op dit gebied was lange tijd die van Granovetter, genaamd *The Strength of Weak Ties* (Granovetter, 1973). Volgens deze theorie is er binnen een gemeenschap een sterke band of relatie en bestaan er korte verbindingen tussen de individuen van de gemeenschap. Tussen twee gemeenschappen zullen zulke korte verbindingen niet in die mate ontstaan, maar er kunnen wel zwakke relaties of lange verbindingen ontstaan, wanneer er sprake is van een geringe mate van contact. Dergelijke zwakke relaties zouden bijdragen aan culturele diffusie, homogeniteit en integratie. Toegepast op het vraagstuk van dit artikel zou dat betekenen dat zwak contact tussen gesegregeerde groepen bijdraagt aan het verminderen van die segregatie. Flache en Macy (2011) keren zich juist tegen dit standpunt en tonen aan de hand van een wiskundig model aan dat een zwakke relatie tussen verschillende groepen juist het benadrukken van verschillen en een zekere vorm van vreemdelingenhaat in de hand werkt. Dat zij een ander gevolg van zwakke relaties tussen verschillende groepen zien, komt volgens eigen zeggen doordat onderzoeken in de lijn van Granovettters theorie slechts de positieve mogelijke gevolgen mee hebben genomen en niet de negatieve. Met een dergelijke selectie vooraf is het inderdaad niet verwonderlijk dat een onderzoek uitwijst dat een zwakke relatie tussen verschillende gemeenschappen positieve gevolgen zal hebben. Het model dat Flache en Macy (2011) gebruiken is een zogenoemd *agent based model*, waarin op microniveau de acties van en interacties tussen individuen worden onderzocht als oorzaken van veranderingen op macroniveau. Dit model is daarnaast een uitbreiding van Hopfields attractienetwerk (Hopfield, 1982). Dat is een graaf, waarbij de punten individuen aanduiden en de kanten het contact weergeven dat er is tussen de individuen. Hoe sterk de verbindingen zijn, is direct gekoppeld aan de *graph distance*; een zwakke verbinding duidt een lange kant aan en een sterke verbinding een korte. Ieder individu in het model heeft een *staat*, die de culturele dimensie weergeeft, zoals politieke opvattingen, religieuze en morele waarden en kunstvoorkeuren. Maar het model bestaat niet alleen tussen losse individuen; sommige individuen staan in contact met elkaar via een relatie. Aan die relaties is een gewicht gegeven, gebaseerd op de mate waarin hun staat overeenkomt en ze dezelfde opvattingen en voorkeuren hebben. Dit gewicht verandert door de tijd heen. Het gewicht van de relatie staat in verband met valentie, een kernbegrip van het model. Valentie is het resultaat van sociale

beïnvloeding en selectie. Wanneer dat positief is, is er sprake van aantrekkingskracht en assimilatie tussen twee individuen. Sociale beïnvloeding en selectie kunnen echter tevens negatief zijn; in dat geval ontstaat differentiatie en xenofobie. Zowel staat als gewicht van de relatie krijgen zo een getal tussen -1 en 1, waarbij een verschil tussen de staat van twee individuen groter dan 1 een negatief gewicht van de relatie tot gevolg heeft en daarmee differentiatie en xenofobie aanduidt. Wanneer het verschil minder is dan 1, is het gewicht van de relatie positief en ontstaat er assimilatie tussen die twee individuen. In de volgende tijdseenheid zal de staat van een individu dan nog dichter genaderd zijn tot de staat van hen met wie hij een positieve relatie heeft en zo ontstaat er een steeds hechtere gemeenschap. Dit geldt echter ook andersom; als het gewicht van de relatie negatief is, zullen de staten van de individuen zich in de volgende tijdseenheid verder van elkaar verwijderen. Aangezien een groter verschil in de staat van individuen vervolgens tot een negatiever en een kleiner verschil tot een positiever gewicht van de relatie leidt, wordt hier een zichzelf versterkend effect gecreëerd (Flache & Macy, 2011).

Dit model wordt vervolgens gebruikt om de vraagstelling van Flache en Macy (2011) te onderzoeken: wat gebeurt er wanneer je binnen zo'n model lange, zwakke verbindingen invoegt tussen verschillende gemeenschappen die sterke onderlinge relaties hebben? Figuur 1.3.1 geeft daarvan een grafische weergave. 'Wat er gebeurt' wordt gemeten aan de hand van sociale polarisatie, een graadmeter voor de mate waarin de hele gemeenschap verdeeld is in twee clusters die onderling maximale overeenkomst hebben, maar *tussen* de verschillende clusters het grootst mogelijke verschil hebben wat een negatief gewicht van -1 tot gevolg heeft voor de bijbehorende relaties.

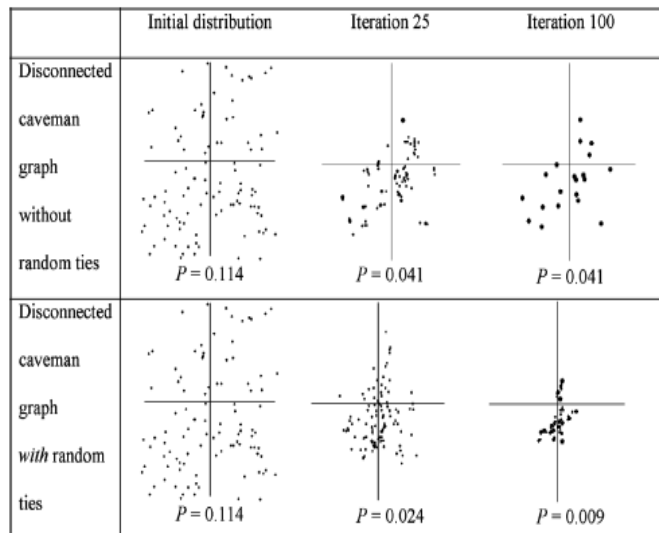
Allereerst wordt dit toegepast in een model waar, in tegenstelling met het hierboven uitgewerkte model, geen rekening wordt gehouden met mogelijk negatieve gevolgen van sociaal contact. De staat van een individu en het gewicht van een relatie met een ander individu krijgen dan een getal tussen 0 en 1. In de grafieken hiernaast is te zien welk gevolg het toevoegen van lange, zwakke verbindingen tussen verschillende clusters dan heeft. Zonder het toevoegen van deze verbindingen (boven) ontstaat er geen volledige polarisatie, omdat er relatief veel clusters volledig van elkaar gescheiden blijven en op geen enkele manier een

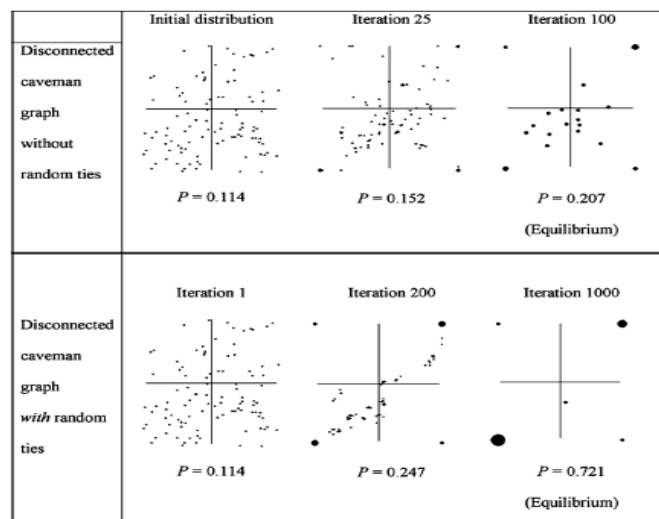
Figuur 1.3.1 (a) een segregeerde situatie, met clusters van vijf (b) situatie na het toevoegen van lange verbindingen tussen de gesegregeerde clusters

relatie aan kunnen gaan. Wanneer er wel verbindingen tussen de clusters toegevoegd worden (onder), vindt sociale polarisatie sneller plaats en in sterkere mate. In de grafiek rechtsonder is vergaande culturele integratie waarneembaar en de polarisatiegraad is gedaald tot maar liefst 0,009. Het model geeft dus een mogelijke verklaring waarom een onderzoek waarin slechts de mogelijk positieve gevolgen van sociaal contact worden meegenomen, ook op een *strength of weak ties* uitkomt.

Wanneer dan in het model van Flache en Macy (2011) eenzelfde toevoeging van lange verbindingen wordt onderzocht, is een heel ander effect waarneembaar. Zonder toevoeging ontstaat al een veel sterkere polarisatie na 100 herhalingen van het model; de polarisatiegraad stijgt van 0,041 naar 0,207. Maar waar het toevoegen hiervoor tot vergaande integratie leidde, zien we in dit model juist een vergaande polarisatie. Hoewel nog niet alle individuen in twee gescheiden clusters verdeeld zijn, zijn er duidelijk twee grote clusters die zo ver mogelijk uit elkaar liggen. Het blijkt nogal verschil te maken of je binnen dit model de aanname maakt dat relaties tussen individuen slechts positieve gevolgen hebben of dat je ook rekening houdt met de mogelijk negatieve gevolgen ervan. Daarnaast brengt dit model bij dat zogenaamde lange verbindingen een sterke polarisatie tot gevolg kunnen hebben. Naast dit eerste experiment voeren Flache en Macy (2011) nog een tweede experiment uit, waarin ze zowel het toevoegen van lange als van korte verbindingen onderzoeken. Het blijkt dan dat alleen het toevoegen van lange verbindingen bijdraagt aan polarisatie; het toevoegen van korte verbindingen doet dat niet.

Figuur 1.3.2 Verandering van verdeling van staat zonder rekening te houden met mogelijk negatieve gevolgen van interactie tussen gesegregeerde groepen. De grootte van een punt geeft het aantal individuen met een dergelijke staat aan.

Figuur 1.3.3 Verandering van verdeling van staat waarbij rekening gehouden wordt met zowel positieve als negatieve gevolgen van interactie tussen gesegregeerde groepen. De grootte van een punt geeft het aantal individuen met een dergelijke staat aan.

Zoals eerder benoemd, is een model altijd een weergave van de werkelijkheid en zal het die juist vanwege zijn aard nooit in de totaliteit kunnen vatten. Daarom zijn er altijd vele tegenwerpingen te maken; ik wil er slechts één benoemen. Het model gaat namelijk uit van een geheel gedecentraliseerde samenleving waarin ieder individu zelf een relatie aangaat met iemand of juist niet. De staat van ieder individu is in de beginpositie van het model willekeurig ingedeeld en hangt daarna slechts af van de relaties die het individu heeft. Hoewel sommige gebieden, zeker in het westen, sterk geïndividualiseerd zijn, is het toch niet zo dat er geen enkele hiërarchie meer is in de samenleving of dat er geen andere factoren dan relaties met andere individuen zijn die de meningen en opvattingen van een individu bepalen.

1.4 Conclusie

In dit artikel hebben we enkele wiskundige modellen gezien die het proces van segregatie probeerden te vatten. In hoeverre hen dat lukt, is moeilijk te zeggen, omdat een model slechts een vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid is en daarom niet in staat is om harde feiten te geven over het ontstaan en verloop van een fenomeen als segregatie. Dat wil echter niet zeggen dat het nut van modellen van een complexere werkelijkheid niet bestaat. Juist wanneer een model kritisch wordt gebruikt en wanneer binnen een model onderzocht wordt welke gevolgen het weglaten of toevoegen van een bepaalde aanname heeft, kan het model inzicht geven in de werkelijkheid. Het model van Schelling (1971) bracht naar voren dat er al vergaande segregatie kan ontstaan zonder dat er sprake is van enige negatieve gevoelens tegenover een andere groep; een lichte voorkeur voor de eigen groep is meer dan voldoende. Wanneer dan ook nog de huizenprijzen meegenomen worden, ontstaat volgens Zhang (2004) nog sneller segregatie. Uit het model van Flache en Macy (2011) is gebleken dat het belangrijk is om een dynamisch model te hebben waarin verschillende gevolgen van sociaal contact verwerkt zijn, omdat lange verbindingen andere gevolgen kunnen hebben dan korte. Hoewel de besproken modellen slechts het topje zijn van de ijsberg aan onderzoek op dit gebied, lijken ze te suggereren dat segregatie ontstaat vanuit korte verbindingen en goede sociale relaties in de eigen groep. Bij het beleid om segregatie tegen te gaan is misschien teveel ingezet op het tegengaan van discriminatie en negatieve gevoelens ten opzichte van de ander. Dat kan bijdragen, maar als de echte oorzaak van segregatie daadwerkelijk slechts ligt in een voorkeur voor de eigen groep, blijft dat bij een poging om de gevolgen van iets diepers aan te pakken. Het bevorderen van multiculturaliteit is dan niet voldoende.

Hoofdstuk 2 In essentie dynamisch: richting een positieve waardering van culturele diversiteit

Paul Scheffer stelde in 2000 dat het ‘multiculturele drama’ in Nederland de grootste bedreiging voor de maatschappelijke vrede zou vormen. Hij verwijst naar de vorming van een etnische onderklasse en het achterblijven van hele generaties Nederlanders met een migratieachtergrond. Ook wijst hij erop dat het onderwijs- en cultuurbeleid etnische segregatie niet alleen mogelijk maakt, maar vergemakkelijkt (Scheffer, 2000). Hoewel er veel veranderd is de afgelopen twee decennia, is segregatie nog steeds een groot probleem in onze maatschappij (Ponds et al., 2015). Dit blijkt onder meer uit de toegenomen aandacht voor immigratie, integratie en segregatie in het nieuws. Denk hierbij onder andere aan discussies over de opvang van vluchtelingen, islamofobie, of het opkomen van populistische bewegingen. Het politieke debat over het verzoenen van culturele diversiteit en sociale solidariteit lijkt steeds feller en persoonlijker te worden. Immigranten worden onder meer beschuldigd voor het schenden van onze vrijheid. Zo schreef premier Mark Rutte (2017) in zijn brief aan alle Nederlanders: “We voelen een groeiend ongemak wanneer mensen onze vrijheid misbruiken om hier de boel te verstieren, terwijl ze juist naar ons land zijn gekomen voor die vrijheid”. Dit suggereert niet alleen dat er sprake is van sociale onvrede, maar toont ook een negatieve houding tegenover de immigranten die naar ‘ons’ land zijn gekomen en ‘de boel verstieren’.

Volgens Scheffer (2000, p. 2) heeft het multiculturele beleid dat gericht was op het bevorderen van de sociale cohesie door iedereen de vrijheid te geven om te leven volgens ‘eigen’ culturele en religieuze tradities, segregatie juist in de hand gewerkt, waardoor men grotendeels langs elkaar heen leeft. Antropologe Marieke Slootman (2016) toont aan dat segregatie in Nederland gepaard gaat met stigmatisering en marginalisering. Het gaat hier dus niet alleen over de ruimtelijke scheiding van verschillende etnische groepen, maar ook over een negatieve waardering van de andere etnische groepen. Volgens Ellie Vasta (2007) draagt deze negatieve waardering ten opzichte van immigranten bij aan de ervaring van sociale onvrede. Hoe kan het dat een politieke ideologie als het multiculturalisme dat erop gericht is om de sociale cohesie te bevorderen, in de praktijk het tegenovergestelde lijkt te bewerkstelligen? Heeft Scheffer (2000) gelijk gehad met zijn stelling dat het multiculturele beleid voor maatschappelijke onvrede zorgt? Om effectiever beleid te ontwikkelen dat erop gericht is segregatie te verminderen is het dan ook van belang om de volgende vraag te stellen:

Waarom heeft het multiculturalisme als poging om onder andere segregatie tegen te gaan in Nederland niet geleid tot een positieve waardering van culturele diversiteit en daarmee vermindering van segregatie?

Multiculturalisme is een begrip dat vele facetten kent, en vaak als term op verschillende wijzen gebruikt wordt. Om verwarring te voorkomen maak ik expliciet gebruik van de definitie van Tariq Modood (2007), omdat zijn definitie het meest overeenkomt met het multiculturalisme zoals het in Nederland als ideologie ingevoerd werd. Tariq Modood stelt dat het multiculturalisme, ofwel het multiculturele politieke project, er vooral op gericht is om de negatieve waardering van culturele diversiteit om te zetten naar een positieve waardering van culturele diversiteit in de maatschappij (2007, p. 61, geciteerd in Dronkers, 2013, p. 129). Deze ideologie stelt dat verschillende groepen mensen met een verschillende migratieachtergrond en cultuur naast elkaar kunnen leven, met gelijke behandeling en positieve wederzijdse waardering. In Nederland zijn er verschillende maatregelen genomen waarmee hiernaar gestreefd werd. In de praktijk is echter gebleken dat deze maatregelen niet altijd het beoogde effect hadden. Immigrantenorganisaties kregen bijvoorbeeld subsidies om traditionele rituelen uit te voeren, waarbij er meer kans op subsidie was bij stereotyperende rituelen wat volgens Schrover (2010, p. 348) in de praktijk leidde tot *othering*. Dit houdt in dat er een duidelijk onderscheid gemaakt wordt tussen het 'Zelf', oftewel de eigen groep, en 'de Ander'. *Othering* gaat vaak gepaard met een negatieve waardering van 'de Ander' (Schrover, 2010).

Om te onderzoeken waarom de implementatie van deze ideologie in Nederland door middel van multicultureel beleid segregatie niet verminderd lijkt te hebben, is het eerst van belang de huidige situatie in een bredere context te plaatsen. Ik zal daarom eerst ingaan op processen als mondialisering en nationalisme, waarin het probleem van segregatie is ingebed. Vervolgens zal ik ingaan op de zoektocht naar de nationale identiteit en welke rol het multiculturalisme daarin speelt. Volgens Peter Balint (2013, p. 73) wordt de focus op een gedeelde nationale identiteit in het beleid van multiculturele samenlevingen namelijk beschouwd als de belangrijkste verbindingsfactor van sociale cohesie. Tot slot zal ingegaan worden op het toenemende belang van identiteitspolitiek in een gemonialiseerde wereld. Identiteitspolitiek speelt namelijk een belangrijke rol in de tekortkomingen van het multiculturalisme.

2.1 Multiculturalisme en de nationale identiteit

Het probleem van segregatie is ingebed in processen die kenmerkend zijn voor de huidige tijd, met name mondialisering, nationalisme en het toenemende belang van identiteitspolitiek. Zoals Appadurai (2006) duidelijk uitwerkt in zijn boek *Fear of Small Numbers* brengt mondialisering veel sociale onzekerheden met zich mee. Deze sociale onzekerheden ontstaan vooral vanwege de snelheid en intensiteit waarmee zowel goederen als mensen en ideologieën circuleren voorbij de nationale grenzen. Lang werd gedacht dat de toename van transnationale economische macht zou betekenen dat de natiestaat een minder belangrijke rol zou spelen in de internationale politiek (Eriksen 2014, p. 15). Echter, volgens Anderson (2006, p. 3) is het einde van het tijdperk van nationalisme nog lang niet in zicht. Zoals Anderson (2006, p. 3) beargumenteert, is de natie de meest universeel gelegitimeerde politieke waarde van onze tijd. Anderson (2006, p. 6) definieert de natie als een verbeelde politieke gemeenschap, die verbeeld is als begrensd en soeverein. De gemeenschap, en het ontstaan van een nationaal bewustzijn, was mede mogelijk door het idee van de gedeelde geschiedenis en taal (Anderson, 2006). Het gevoel te behoren tot de natie kan zo sterk zijn, dat men bereid is ervoor te sterven (Anderson, 2006, p. 7). Dit idee van de nationale identiteit wordt versterkt door onder andere een uniform onderwijssysteem en de standaardisering van taal, waardoor de nationale identiteit ook als homogeen ervaren kan worden, wat de sociale solidariteit versterkt (Eriksen, 2014, p. 29; Eriksen, 2010, p. 181). De natiestaat is vooralsnog de meest dominante politieke macht, maar staat tegenwoordig wel onder druk vanwege mondialisering. De toenemende culturele diversiteit binnen de natiestaat vormt namelijk een probleem voor de sociale solidariteit.

Het nationalistische gedachtegoed stelt dat de culturele grenzen samen moeten vallen met de politieke grenzen (Eriksen, 2010, p. 10). Door de toename van migratiestromen is dit echter zelden het geval. Natiestaten krijgen te maken met een toename van culturele diversiteit, die binnen de nationale grenzen vallen, waardoor er gevoelens van vervreemding en desoriëntatie ontstaan (Dronkers, 2013, p. 127). Een van de politieke ideologieën die opkwam in West-Europa vanaf de jaren '60 en '70 om met dit probleem om te gaan is het multiculturalisme. Idealiter zouden verschillende groepen mensen met verschillende migratieachtergronden en culturen naast elkaar leven, met gelijke behandeling en positieve wederkerige waardering (Schrover, 2010). In de praktijk betekent dit dat verschillende 'afgebakende' culturele groepen hun eigen cultuur en tradities kunnen voortzetten binnen de nationale grenzen. Om dit te realiseren is er vanaf de jaren '70 in Nederland beleid ingevoerd om het voor etnische minderheden mogelijk te maken hun eigen cultuur en religie te

beoefenen. Er werden bijvoorbeeld subsidies vrijgegeven voor onder meer gebedshuizen en scholen, zodat minderheden hun recht op culturele en religieuze diversiteit konden uiten (Vasta, 2007, p. 716). Ook de uitzondering op de dierenwelzijnswetgeving voor kosher- en halal slachting is een voorbeeld van multicultureel beleid (Lægaard, 2013, p. 34). Deze ideologie erkent de waarde van culturele diversiteit en geeft recht aan zowel minderheden als aan onze liberale waarden van vrijheid en gelijkheid, maar levert ook moeilijkheden op voor de nationale identiteit en de sociale solidariteit.

Culturele diversiteit binnen de nationale grenzen vormt een probleem voor de nationale identiteit, omdat de culturele grenzen niet langer overeenkomen met de nationale grenzen. Hierdoor is Andersons (2006) idee van nationalisme, gebaseerd op gedeelde taal en geschiedenis, niet langer voldoende om de verbeelde politieke gemeenschap bij elkaar te houden. Centraal aan het vormen van de natie is het narratief dat gebruikt wordt om de eenheid, oftewel de nationale identiteit als bindende factor, te vormen (Anderson, 2006, p. 205). Voorheen was voornamelijk de gedeelde taal en geschiedenis, zoals deze aangeboden werden in een uniform onderwijssysteem, bepalend voor het ontstaan en behouden van de nationale identiteit (Eriksen, 2010, p. 181). Maar door de enorme toename en versnelling van migratie wordt het steeds lastiger om op deze manier de nationale identiteit te behouden. Appadurai (2006, p. 5) toont aan dat dit de sociale onzekerheid binnen de natie vergroot. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat de zoektocht naar de nationale identiteit in een multiculturele samenleving zo op de voorgrond is komen te staan in huidige politieke debatten.

2.2 Cultuur van tolerantie

Ook Koning Willem-Alexander erkende het dilemma van culturele diversiteit in zijn kersttoespraak in december 2017: “Het valt niet altijd mee om te blijven geloven in de gemeenschap die we samen vormen. Helemaal niet in een land met zoveel verscheidenheid als het onze” (NRC, 2017). Hij wijst op de noodzaak voor meer gemeenschapszin en geeft hiermee aan dat de zoektocht naar een gedeelde nationale identiteit in een geïndividualiseerde en gemonialiseerde wereld ook in Nederland erg van belang is. Volgens Dronkers (2013) heeft deze zoektocht naar gedeelde nationale identiteit door middel van het multiculturalisme echter een averechts effect gehad. Vanaf het moment dat het multiculturele beleid werd ingezet in Nederland, werd het deel van het natievormingsproces waarmee Nederland zich presenteerde als vooraanstaand land op gebied van vrijheid en gelijkheid (Schinkel, geciteerd in Dronkers, 2013, p. 129). De kernwaarde in deze vrije multiculturele samenleving, tolerantie

voor culturele diversiteit, werd een eigenschap van de Nederlandse identiteit (Dronkers, 2013, p. 127). Tolerantie en vrijheid veranderden van sociale richtlijnen naar kenmerken van de Nederlandse identiteit en kregen door deze andere functie ook een andere betekenis (Dronkers, 2013, p. 131). Vrijheid kwam symbool te staan voor een cultuur van openheid en eerlijkheid, een cultuur die als superieur beschouwd werd ten opzichte van bijvoorbeeld religieuze minderheden die nog waarde hechten aan religieuze taboes en voorschriften. Tolerantie veranderde van respect voor ieders vrijheid in keuzes en levensstijl naar een instrument om moderne burgers af te scheiden van (nog) niet-moderne burgers (Verkaaik, 2009, p. 116). Volgens Verkaaik (2009, p. 116) betekent dit dat iedere nieuwkomer die deel wil uitmaken van de Nederlandse natie, eerst door een proces van individualisering en secularisering moet, zoals de Nederlanders dat in de jaren '60 gedaan hebben, voordat de nieuwkomers werkelijk geaccepteerd kunnen worden.

De zoektocht naar een nieuwe collectieve identiteit is niet typisch iets van deze tijd, noch typisch Nederlands (Schrover, 2010). De onzekerheden die globalisering heeft veroorzaakt brengt cultuur en culturele identiteit op de voorgrond in het politieke debat in heel West-Europa. Om toch een nationale identiteit te bevestigen werd er een sterke nadruk gelegd op Nederland als cultuur van tolerantie (Dronkers, 2013). Dit grijpt niet alleen terug op de geschiedenis, maar laat ook ruimte vrij voor culturele diversiteit binnen de nationale identiteit, waardoor het te verzoenen is met het multiculturalisme. De focus komt te liggen op de gedeelde waarde, met name tolerantie voor immigranten, als basis voor de nationale identiteit (Dronkers, 2013, p. 129). Maar de herdefiniëring van de Nederlandse identiteit in termen van vrijheid en tolerantie kan leiden tot uitsluitingspolitiek. In zowel Denemarken als Nederland, beide landen die bekend staan om hun tolerante cultuur, is de term de laatste decennia ingezet als wapen om immigranten met een 'achtergestelde' cultuur (oftewel niet liberaal, vaak gericht op moslims) uit te sluiten van burgerschap (Brown et al., 2015, p. 4-5). Dit nieuwe narratief van de 'cultuur van tolerantie' als gedeelde nationale identiteit, wordt hierdoor als middel gebruikt voor politieke legitimiteit. Deze identiteitspolitiek ontstaat enerzijds omdat men vaker in contact is met de Ander en in competitie is voor dezelfde middelen. Anderzijds ontstaat het doordat de aanwezigheid van de Ander het gevoel opbrengt dat de culturele grenzen bedreigd worden waardoor ze als reactie hun 'eigen' cultuur sterker uitspreken (Eriksen, 2014, p. 157). Deze focus op de cultuur van tolerantie wijst niet alleen op uitsluitingspolitiek, maar ook op een essentialistische benadering van cultuur, wat zoals we verder zullen zien segregatie voedt.

2.3 Essentialistische identiteitspolitiek

Volgens Slootman (2016, p. 572) worden integratie en burgerschap in Nederland steeds meer uitgedrukt in termen van identiteit. Dit komt overeen met een grotere algemene tendens waar in de afgelopen decennia cultuur en culturele identiteit belangrijke middelen zijn geworden voor politieke legitimatie (Eriksen, 2014, p. 157). Volgens Eriksen (2014) komt dit door een paradox die ontstaan is in het mondialiseringsproces. Culturele verschillen zijn vergelijkbaar geworden, waardoor groepen meer op elkaar gaan lijken terwijl ze tegelijkertijd kleine verschillen vergroten om zich toch van elkaar te onderscheiden (Eriksen, 2014, p. 157). Deze identiteitspolitiek is volgens Eriksen (2014) inherent aan mondialisering, omdat de toenemende culturele diversiteit en de onzekerheid die daarbij komt kijken extra druk legt op culturele identiteit. Identiteitspolitiek is een erg breed en complex begrip dat in de academische wereld vele verschillende interpretaties en definities kent. Dat komt onder andere doordat het vele vormen aan kan nemen en dus afhankelijk is van de context waarin het bestudeerd wordt. Twee aspecten ervan zijn hier van belang. Ten eerste is het belangrijk om te begrijpen dat verschillende culturele groepen als homogene groep gepresenteerd worden, ofwel zichzelf als homogene groep presenteren, waardoor interne verschillen achterwege worden gelaten (Eriksen, 2014, p. 160). Ten tweede is identiteitspolitiek het beste te begrijpen als reactie op de snelle mondiale veranderingen en sociale onzekerheden die daarbij komen kijken, waarin de nood voor veiligheid, vertrouwen en het gevoel ergens bij te horen steeds meer op de voorgrond komt te liggen (Eriksen, 2014, p. 160).

Dat groepen als homogene groepen gepresenteerd worden in Nederland, is in de taal alleen al duidelijk. Er wordt bijvoorbeeld een scherpe grens getrokken tussen Nederlander mét (voorheen autochtoon) en Nederlander zónder migratieachtergrond (voorheen allochtoon), maar ook ‘moslims’ wordt als term gebruikt om alle enorm verschillende groepen moslims onder één kam te scheren, en ‘de gewone Nederlander’ is ook een begrip dat steeds vaker in het nieuws optreedt. Op deze manier wordt er op basis van etniciteit een onderscheid gemaakt tussen groepen die zowel door zichzelf als door anderen als cultureel verschillend worden beschouwd (Eriksen, 2010, p. 5). Het multiculturele beleid in Nederland benadert dit onderscheid op basis van etniciteit volgens Schrover (2010) echter op een essentialistische wijze. In de poging om verschillende culturele groepen een gelijke waardering en behandeling te bieden, worden deze verschillen tussen de groepen als vaststaand gezien. Zo ontstaan er statische ideeën over wat zowel ‘de Nederlandse cultuur’ als verscheidene ‘immigranten culturen’ inhouden (Schrover, 2010, p. 351). Dit staat haaks op de benadering van etniciteit en culturele identiteit in de sociale wetenschappen. Al in 1969 gaf Frederik Barth kritiek op dit

statische idee van etniciteit in zijn introductie 'Ethnic Groups and Boundaries'. Barth beargumenteerde dat etnische identiteit niet gezien moest worden als een onveranderlijk afgebakende identiteit, maar eerder als een sociale constructie van grenzen tussen verbeelde groepen waardoor die groepen werkelijk komen te bestaan (Barth, geciteerd in Slootman, 2016, p. 573). Etniciteit en culturele identiteit worden sindsdien in de sociale wetenschappen gezien als dynamische processen van (zelf)identificatie. Dit begrip van identiteit lijkt echter nog niet te leven buiten de academische wereld (Slootman, 2016, p. 573).

Het gevaar van een essentialistische benadering van identiteit is dat integratie en adaptatie moeilijk, zo niet onmogelijk gemaakt wordt (Schrover, 2010, p. 330). Door middel van het multiculturele project worden verschillen in cultuur binnen afgebakende etnische grenzen aan groepen toegewezen. Deze etnische groepen krijgen unieke en inherente karakteristieken toegekend, terwijl die groepen niet per se op deze manier uit elkaar te houden zijn. Het multiculturalisme houdt er geen rekening mee dat etniciteit en culturele identiteit fluïde constructen zijn die constant opnieuw worden uitgevonden (Schrover, 2010 p. 335). De essentialistische benadering van cultuur werkt automatisch segregatie in de hand, omdat verschillen worden gezien als onverenigbaar. Multiculturalisme als ideologie om integratie te bevorderen lijkt dus eigenlijk het tegenovergestelde te doen (Schrover, 2010, p. 334). Zo creëer je een sterker wij-zij-denken, en maak je het overbruggen van verschillen erg lastig. Onder het mom van tolerantie wordt eigenlijk intolerantie gecreëerd, doordat migranten en minderheden als 'de Ander' sterk tegenover de meerderheid worden geplaatst. Dit bevestigt de veronderstelling van Schrover (2010) dat het multiculturele beleid tot *othering* heeft geleid. Het essentialistische uitsluitende karakter van dit integratiebeleid moedigt volgens Slootman (2015) etnische minderheden juist aan om zich sterker met de 'eigen' etnische groep te identificeren. Deze identificatie met de eigen etnische groep bevestigt Barths notie van etniciteit als sociaal geconstrueerd in relatie tot andere groepen. De sociale relevantie van etnische identiteit is niet direct gelinkt aan cultureel verschil, maar is afhankelijk van de relatie tussen groepen (Barth, geciteerd in Slootman, 2016, p. 573). Door het essentialistische karakter van het multiculturele beleid wordt de afstand tussen de verschillende groepen vergroot, waardoor segregatie wordt versterkt.

2.4 Conclusie

Het multiculturele beleid met verschillende maatregelen werd ingezet om gelijke behandeling van mensen met een verschillende culturele achtergrond te realiseren en om de sociale cohesie binnen een cultureel diverse samenleving te bevorderen. Het lijkt er echter op dat

multiculturalisme niet het juiste antwoord was op de toegenomen onzekerheden in de maatschappij met betrekking tot immigratieproblematiek. Het beleid is niet in staat geweest om een positieve waardering van diversiteit te bewerkstelligen. Sterker nog, het heeft door de zoektocht naar een nationale identiteit, en de focus op de Nederlandse tolerante cultuur, eerder een vorm van uitsluitingspolitiek gecreëerd. Onder het mom van tolerantie worden alleen mensen met een liberale overtuiging verwelkomd in de natie. Etnische groepen met andere normen en waarden worden gemarginaliseerd. Vanwege de essentialistische benadering van cultuur is het multiculturele beleid met betrekking tot segregatie eerder contraproductief. Het zorgt er namelijk voor dat er statische grenzen getrokken worden tussen verschillende etnische groepen, waardoor verschillen als onverenigbaar worden beschouwd. Deze tendens bemoeilijkt integratie, waardoor verschillende etnische groepen eerder langs elkaar heen leven dan met elkaar samenleven. De essentialistische identiteitspolitiek bevestigt Scheffers (2000) stelling dat het multiculturalisme segregatie in de hand werkt.

Het verzoenen van culturele diversiteit en sociale solidariteit blijft wel een belangrijk politiek project. Het is daarom cruciaal om beleid te ontwikkelen waarin rekening gehouden wordt met cultuur en identiteit als fluïde en dynamische processen. Op deze wijze kan er worden voorkomen dat er statische grenzen worden getrokken tussen groepen terwijl die grenzen niet vaststaand zijn. Zo zouden we bijvoorbeeld, in de zoektocht naar een nationale identiteit, ons eerder kunnen richten op identificatie met de natie dan op een statisch idee van wat onze nationale identiteit werkelijk is. De verschuiving van identiteit als statisch idee naar identificatie als sociaal construct zal ruimte bieden voor iedereen, ongeacht religie of culturele achtergrond, om deel te worden van de natie en een gevoel van nationale identiteit eigen te maken. Daarnaast moet er erkenning komen voor dynamiek en situationele gebondenheid. Etniciteit en identiteit vormen zich in relatie tot anderen, kunnen constant opnieuw worden uitgevonden en meer of minder expliciet gemaakt worden in verschillende situaties. Om segregatie te verminderen zou er beleid ingevoerd kunnen worden waarin eerder gericht wordt op de zoektocht naar overeenkomsten met anderen in plaats van verschillen. Daarbij is het dan wel van belang dat ook deze overeenkomsten erkend worden als situationeel en dynamisch, oftewel als veranderlijk. Dit zou niet alleen tot een positieve waardering van culturele diversiteit kunnen leiden, maar daarmee ook integratie in Nederland kunnen bevorderen.

Hoofdstuk 3 Leven in een diverse buurt: voorbeelden uit de praktijk

Nederlandse buurten lopen betreffende de etnische samenstelling zeer uiteen. Zo zijn er buurten die enigszins heterogeen zijn qua bevolking (een mengeling van verschillende etnische achtergronden en klassen), maar zijn er ook buurten waar een groot aandeel van de bewoners een (niet-westerse) migratieachtergrond heeft, soms zelfs overwegend dezelfde etnische achtergrond. Dergelijke homogene buurten zijn vooral te vinden in de grote steden in het westen van Nederland (Dagevos, 2009; Ponds, Van Ham & Marlet, 2015). Vanwege de negatieve effecten die dit zou hebben op de integratie en het welzijn van deze bevolkingsgroepen, wordt gepoogd deze segregatie van niet-westerse bevolkingsgroepen te bestrijden. Zoals al beschreven is in de inleiding van dit onderzoek, zijn in Nederland verscheidene strategieën toegepast om etnische segregatie tegen te gaan, hoofdzakelijk door de samenstelling van buurten (etnisch) diverser te maken. Hoewel sommige maatregelen effectiever waren dan andere, bestaat etnische segregatie in Nederland nog altijd.

Om meer inzicht te krijgen in de effectiviteit van beleid gericht op de (etnische) diversificatie van buurten, is het dan ook interessant om te bestuderen hoe men in multiculturele buurten met elkaar samenleeft en of dit de sociale cohesie van deze buurten kan versterken en de integratie van haar inwoners met een migratieachtergrond kan bevorderen. Want gaan bewoners van een multiculturele buurt wel meer om met bewoners met een andere etnische achtergrond dan zichzelf? Wanneer sociale netwerken van bewoners etnisch divers zijn qua samenstelling, zou namelijk gesuggereerd kunnen worden dat het wonen in een multiculturele buurt helpt om meer met andere etnische groepen in contact te komen en zo wellicht een grotere waardering te vormen voor de etnisch diverse bevolking van Nederland. Dit zou de polarisering tussen verschillende etnische groepen (vooral westers versus niet-westers) kunnen verkleinen. Bovendien zou een multiculturele samenstelling van woonbuurten het einde van etnische segregatie betekenen en de isolatie van bepaalde groepen kunnen doen afnemen of beëindigen. Met ‘multicultureel’ wordt hier een mengeling van bewoners met en bewoners zonder een migratieachtergrond bedoeld. In dit hoofdstuk zal de volgende vraag centraal staan:

Hoe beïnvloedt het wonen in een multiculturele buurt het sociale netwerk van bewoners?

Om tot een antwoord te kunnen komen op deze vraag, zullen eerst de definities van enkele concepten worden gedefinieerd en afgebakend, welteverstaan *sociale cohesie* en *sociaal netwerk*. Vervolgens volgt een paragraaf over de vorming van sociale contacten, gekoppeld aan de keuze voor een buurt om te wonen en gebaseerd op onderzoeken in hoofdzakelijk Nederlandse buurten. Hierop aansluitend zullen in een derde paragraaf de aard van en de verschillende visies op het contact tussen verschillende etnische groepen in multiculturele buurten worden besproken, waarna het hoofdstuk afsluit met een conclusie.

3.1 Sociale cohesie en sociale netwerken in theoretisch perspectief

Sociale cohesie is een veelgebruikt, maar veelal vaag gedefinieerd begrip met vele verschillende definities, zowel op individueel niveau als op groepsniveau (Friedkin, 2004). Zo omschrijft Friedkin het als “the causal system that determines individuals’ membership attitudes and behaviors” (2004, p. 411) en zien Maloutas en Malouta (2004) het als de tegenpool van sociale uitsluiting. Ondanks de uiteenlopende definities wordt aan het concept meestal een positieve connotatie toegekend. Sociale cohesie is dan ook waar overheden in hun beleid naar streven (Kearns & Forrest, 2000; Van Kempen & Bolt, 2009). Volgens Kearns en Forrest (2000) is er binnen een samenleving sprake van sociale cohesie wanneer de verschillende componenten van die samenleving in elkaar passen en conflict minimaal aanwezig of geheel afwezig is. Er is binnen de samenleving dus sprake van samenhang. Kearns en Forrest (2000) onderscheiden hierin verschillende dimensies: gedeelde waarden en een burgercultuur, sociale orde en controle, sociale solidariteit en een afname in verschillen in welvaart, sociale netwerken en sociaal kapitaal en ten slotte een *sense of belonging* (een gevoel van ergens horen) en identiteit binnen een bepaald territorium.

Omdat opvattingen over onder meer normen en waarden, solidariteit en sociale interactie cultureel bepaald zijn en daarmee per cultuur verschillen, wordt een multiculturele buurt in de literatuur over het algemeen beschouwd als een plek waar de sociale cohesie gering is (Dekker & Bolt, 2005; Kleinmans, Veldboer & Duyvendak, 2000; Van Kempen & Bolt, 2009; Putnam, 2007). Er is door die verschillende opvattingen namelijk sprake van conflict. Volgens Letki (2008) is het standpunt dat de sociale cohesie in een diverse buurt gering is echter in meerdere mate gebaseerd op sociaaleconomische eigenschappen van bewoners. Wanneer namelijk gecontroleerd wordt voor het effect van een lage sociaaleconomische status, blijkt er nauwelijks een negatief verband tussen diversiteit en sociale cohesie te bestaan.

Een belangrijke dimensie van sociale cohesie waar in dit onderzoek op in wordt gegaan, is het *sociale netwerk*. In de ogen van Simmel (in Heringa, Bolt & Dijst, 2017) is de structuur van een dergelijk netwerk afhankelijk van de aard van een samenleving, waarbij hij onderscheid maakt tussen een collectivistische en een individualistische samenleving. Het model van een sociaal netwerk in een collectivistische samenleving is concentrisch en bestaat van binnen naar buiten uit relaties met familie, de Gilde (of tegenwoordig: collega's) en de gemeenschap. Binnen een individualistische samenleving is het model anders: de eerder genoemde ringen worden hier gesneden door ringen van vrijgevestigde organisaties (bijvoorbeeld verenigingen), waardoor men in contact kan komen met mensen die zich in een collectivistische samenleving in een apart cirkelmodel zouden hebben bevonden. Het tweede type sociaal netwerk zou kenmerkend zijn voor de moderne maatschappij en bovendien erg aan veranderingen onderhevig zijn: relaties zijn wat 'losser' (Simmel in Heringa et al., 2017), vergelijkbaar met het onderscheid tussen de traditionele *Gemeinschaft* en moderne *Gesellschaft* van Tönnies (in Hall & Barret, 2016, p. 191). Dit is echter per cultuur verschillend, wat contact tussen verschillende etnische groepen lastiger zou kunnen maken (Hofstede in Heringa et al., 2017).

De verschillende individuen binnen een sociaal netwerk zijn met elkaar verbonden middels *ties* (banden) die zijn gebaseerd op verschillende soorten relaties (huwelijk, vriendschap, familie, etc.). In de literatuur wordt hierbij vaak de aanname gedaan dat dergelijke netwerken *homofiel* zijn, wat wil zeggen dat deze bestaan uit contacten tussen mensen met dezelfde kenmerken (zoals etniciteit, sociaaleconomische status en beroep) en dat deze contacten zich sneller vormen (en ook duurzamer zijn) dan contacten tussen mensen met verschillende kenmerken (McPherson, Smith-Lovin & Cook, 2001). Verschillen in eigenschappen zouden namelijk een barrière kunnen vormen (McPherson et al., 2001). Er bestaat echter ook de opvatting dat deze verschillen overbrugd kunnen worden (Blokland & Van Eijk, 2010) en dat de diversiteit in een gemengde buurt het mogelijk kan maken meer (zwakke) contacten aan te gaan dan in een homogene buurt (Tersteeg, 2017, p. 144), waarbij deze contacten een mogelijkheid bieden tot sociale mobiliteit (Granovetter, 1973; Tersteeg, 2017, p. 144; zie ook paragraaf 3.3). Dit zou gemarginaliseerde groepen kunnen helpen een betere positie te verwerven in de maatschappij (Blokland & Van Eijk, 2010; Granovetter, 1973; Tersteeg, 2017, p. 144).

3.2 Sociale netwerken en woonvoorkeuren

Over het al dan niet vormen van dergelijke netwerken in een multiculturele buurt gaat het onderzoek van Heringa et al. (2017). Zij hebben hun onderzoek uitgevoerd in de buurten Afrikaanderbuurt en Liskwartier in Rotterdam, waarbij Nederlanders zonder migratieachtergrond in Afrikaanderbuurt in de minderheid zijn en in Liskwartier in de meerderheid. Heringa et al. (2017) concludeerden hierbij dat het activiteitenpatroon van een individu belangrijker is dan de samenstelling van een buurt: de activiteiten die iemand onderneemt zijn immers bepalend voor de plaatsen die hij bezoekt en daarmee voor de mensen die hij tegenkomt en dus ook voor de contacten die hij legt. De keuze van deze activiteiten is weer afhankelijk van de culturele achtergrond van een individu (Drever, 2004). Ook het levenspad (keuze voor woonplaats, opleiding, werk, partner, etc.) van een individu is afhankelijk van diens culturele achtergrond (Hofstede in Heringa et al., 2017; Wessendorf, 2013), maar is op zijn beurt ook weer gerelateerd aan het sociale netwerk van een individu. Zo is de invloed van de familie voor Turken in hun keuzes in meerdere mate van belang dan bij Nederlanders (zonder migratieachtergrond) (Hofstede in Heringa et al., 2017; Wessendorf, 2013), mogelijk doordat de Turkse samenleving collectivistischer is dan de Nederlandse en daarmee hun sociale netwerken anders samengesteld. Heringa et al. (2017) stellen dat een sociaal netwerk wordt gevormd door de mensen die aan een persoon worden voorgesteld, beginnend bij diens ouders en hun netwerken. Hiermee brengen Heringa et al. nuance aan in de opvatting dat het kiezen van contacten een bewuste keus is. Zij omschrijven dit fenomeen als *path dependency*. Deze culturele verschillen in activiteitenpatronen en levenspaden kunnen maken dat verschillende etnische groepen langs elkaar heen leven en, onafhankelijk van de buurt waarin zij wonen (gemengd of homogeen), netwerken gaan vormen van een vrij homogene samenstelling. Soortgelijke bevindingen deden ook Blokland en Van Eijk (2010) met hun onderzoek in de buurt Cool-Zuid te Rotterdam, waaraan zij nog toevoegen dat een bewuste keuze van een individu voor het wonen in een etnisch diverse buurt niet tot weinig uitmaakt voor de uiteindelijke samenstelling van diens sociale netwerk. Deze individuen waren zowel Nederlanders met als Nederlanders zonder migratieachtergrond, maar hadden wel overwegend een hoge sociaaleconomische status.

Dagevos (2009) noemt echter dat de etnische samenstelling van een buurt wel degelijk van belang is voor het contact dat bewoners met elkaar hebben en de mate waarin dit contact culturele grenzen overschrijdt. Zo gaan bewoners met een (niet-westerse) migratieachtergrond van buurten waar weinig mensen zonder migratieachtergrond wonen, in dergelijke buurten sneller om met mensen uit hun eigen etnische groep. In buurten waar meer mensen zonder

migratieachtergrond wonen, gaan bewoners met een migratieachtergrond juist vaker om met mensen buiten hun eigen groep, waaronder met mensen zonder migratieachtergrond. Hierin speelt wel de etnische achtergrond een rol: Turken en Marokkanen gaan in de regel minder om met mensen zonder migratieachtergrond dan Surinamers en Antillianen dat doen (Gijsberts & Dagevos, 2007b). Dit houdt mogelijk verband met onder meer de nadruk op familie en de eigen groep binnen de Turkse gemeenschap, die reeds is genoemd (Hofstede in Heringa et al., 2017; Wessendorf, 2013) en illustreert dat sociale cohesie binnen een gemeenschap ook nadelen kan hebben (Musterd & Ostendorf, 2009). Een andere factor die hierbij een rol speelt, is de Nederlandse taalvaardigheid: Turken en Marokkanen beheersen het Nederlands vaak minder goed dan Surinamers en Antillianen en zullen ook om die reden minder snel met andere groepen in contact komen (Gijsberts & Dagevos, 2005). Ook voor de omgang van mensen zonder migratieachtergrond met mensen buiten hun eigen groep geldt tot op zekere hoogte dat de etnische samenstelling van de buurt van belang is: wanneer er etnische minderheden in de buurt wonen en er de gelegenheid is contact te maken, is er meer contact tussen bewoners met en bewoners zonder migratieachtergrond (Gijsberts & Dagevos, 2005; 2007b). Hierbij geldt wel dat een aandeel van meer dan vijftig procent aan etnische minderheden in de buurt ertoe leidt dat er juist verminderd contact is tussen de verschillende groepen. Ook wanneer het aantal bewoners met een migratieachtergrond in een buurt met veel bewoners zonder migratieachtergrond snel toeneemt, zijn bewoners zonder migratieachtergrond geneigd zich te beperken tot contacten binnen de eigen groep (Gijsberts & Dagevos, 2005).

Of verschillende groepen met elkaar omgaan, heeft niet alleen te maken met de mogelijkheid tot ontmoetingen, maar ook met processen van uitsluiting. Zo vond Van Liempt (2011) in haar onderzoek naar Somaliërs die van Nederland naar het Verenigd Koninkrijk waren verhuisd, dat deze groep liever omging en woonde met leden van de eigen etnische groep. Reden hiervoor was dat de focus op integratie vanuit de Nederlandse overheid en het xenofobe politieke klimaat (met name ten aanzien van moslims) het voor de Somaliërs vrijwel onmogelijk maakten goed in de Nederlandse samenleving te passen. Hoewel zij in Nederland in gemengde buurten leefden, waar zij na het verkrijgen van hun verblijfsstatus waren geplaatst, en contacten hadden met Nederlanders, voelden zij zich er niet thuis en zochten zij mogelijkheden dichterbij mensen van dezelfde afkomst te wonen, ofwel in grotere steden in Nederland, ofwel buiten Nederland. Dit patroon doet zich ook voor bij andere etnische minderheden in Nederland (Ponds et al., 2015; Van Heelsum & Hessels, 2006).

3.3 Ontmoetingen in een multiculturele buurt

Over de kwestie of de etnische samenstelling van een buurt van belang is voor intercultureel contact, is dus geen consensus. Wel is duidelijk dat etnische achtergronden een rol spelen, met name in relatie tot het activiteitenpatroon en de keuze voor zaken als de woonwijk. Voor dit activiteitenpatroon kan de ruimtelijke vormgeving van een buurt van belang zijn: in een buurt met veel (semi)openbare locaties is de kans op ontmoeting tussen verschillende etnische groepen immers groter dan in een buurt met een gebrek hieraan. In diverse onderzoeken wordt er dan ook gekeken naar het belang van ontmoetingsplaatsen in multiculturele buurten voor het contact tussen verschillende etnische groepen.

Zo onderzochten Peters en De Haan (2011) publieke plaatsen en activiteiten in de Utrechtse buurt Lombok. Hierbij vonden zij dat deze plekken er inderdaad voor zorgen dat verschillende etnische groepen meer met elkaar in contact komen, waarbij wel geldt dat dit afhangt van de kwaliteit van een openbare plek en de mate waarin deze plek zich beperkt tot een specifieke doelgroep. De levendige winkelstraat op de Kanaalstraat werd door buurtbewoners bijvoorbeeld ervaren als een veilige, prettige plaats, terwijl het park en één van de speeltuintjes werden geassocieerd met specifieke groepen en daardoor niet door iedereen werden bezocht. Waar bewoners met een migratieachtergrond relatief vaak in het park te vinden waren, bezochten bewoners zonder migratieachtergrond geregeld de speeltuin samen met hun kinderen. Dit raakt meteen de kern van de kritiek die Amin (2002) op dergelijk beleid heeft. Publieke plaatsen worden al snel gedomineerd door één groep, waardoor andere groepen wegblijven en de publieke plaats niet de multiculturele ontmoetingsplaats wordt die het had moeten zijn. Amin (2002) pleit daarom voor een beleid gericht op het stimuleren van contact in *micropublics*: plaatsen waar alledaags contact niet te vermijden is en verschillende groepen gemakkelijk met elkaar in contact kunnen komen, zoals scholen, sportclubs, bibliotheken en buurtcentra. Bewoners kunnen hier contact maken met elkaar op basis van overeenkomstige interesses, in plaats van etniciteit of klasse (Tersteeg, 2017, p. 144). Dit gebeurt echter niet vanzelf; hiervoor is helder beleid en inzet nodig. Een voorwaarde is bovendien dat deze plaatsen zich niet tot een te specifieke groep richten, zoals religieuze scholen (Amin, 2002).

Hierop bouwt het onderzoek van Peterson (2016) in de Rotterdamse buurt Feyenoord voort. Peterson (2016) onderzocht de betekenis van de lokale bibliotheek en het buurtcentrum, voorbeelden van *micro-publics*, voor het contact tussen verschillende etnische groepen in de buurt. In het buurtcentrum werd zowel oppervlakkig contact gemaakt als dieper contact, soms zelfs uitlopend in vriendschappen. De contacten in de bibliotheek bleven echter vaak

oppervlakkig, zoals Peters en De Haan (2011) dat ook op openbare locaties in Lombok constateerden. Dat contacten zich toch vaak blijven beperken tot *small talk*, zou te wijten zijn aan de houding van ‘onverschillige tolerantie’ die men in etnisch diverse steden vaak aanneemt (Sennet in Hall & Barret, 2012, p. 171), aan conflicterende opvattingen over normen en waarden tussen verschillende groepen wat betreft het gebruik van openbare ruimtes (Tersteeg & Albeda, 2017) en afkeurende houdingen ten aanzien van multiculturaliteit als reactie op culturele globalisering, door Valins *stubborn identities* genoemd (in Hall & Barret, 2012, pp. 173-174).

Echter, volgens Peterson (2011) en vele andere onderzoekers kunnen ook deze oppervlakkige, ‘lichtere’ contacten (zwakke banden) bijdragen aan de sociale cohesie in de buurt, om zo de net genoemde conflicten en verschillen juist te kunnen overbruggen. Zo doen bezoekers van het buurtcentrum in Feyenoord contacten op die hen kunnen helpen bij ziekte, hen emotionele steun kunnen bieden, hen kunnen voorzien in hun behoefte aan wat gezelligheid of bij kunnen dragen aan sociale controle binnen de buurt (Peterson, 2011) en vervullen taken, die elkaar immers dikwijls rondom het eigen huis ontmoeten, soortgelijke functies (Tersteeg, 2017, pp. 135-136). Dit zijn belangrijke elementen van Kearns’ en Forests (2000) definitie van sociale cohesie. Dergelijk contact tussen buurtbewoners kan bovendien, hoe oppervlakkig ook, vooroordelen van verschillende groepen ten aanzien van elkaar wegnemen en zo de beeldvorming over ‘de Ander’ positief beïnvloeden (Dagevos, 2009). Deze contacten kunnen bewoners zelfs nog een stap verder brengen: regelmatig contact met de (witte) middenklasse, via lokale organisaties, activiteiten of in het openbaar, kan bewoners met een migratieachtergrond intensiever in aanraking laten komen met de Nederlandse taal en cultuur of kan een uitbreiding worden van het eigen sociale netwerk en hen zo een toegang bieden tot bepaalde bronnen (hulporganisaties, werk, een betere woning) (Blokland & Van Eijk, 2010). Deze zwakke banden zijn volgens Granovetter (1973) onmisbaar voor de (maatschappelijke) kansen voor een individu en integratie in de gemeenschap. Dit lichte contact tussen bewoners uit verschillende groepen kan dus een mogelijkheid bieden tot sociale mobiliteit (Blokland & Van Eijk, 2010; Granovetter, 1973; Tersteeg, 2017, p. 144). Hierbij moet er wel voor worden gewaakt dat deze organisaties en activiteiten toegankelijk blijven voor iedereen; anders bestaat er het gevaar dat met name etnische minderheden met een lagere sociaaleconomische status zich in eerste instantie uitgesloten voelen van de activiteiten en later ook van de buurt (Blokland & Van Eijk, 2010).

3.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is getracht te illustreren hoe het wonen in een multiculturele buurt het sociale netwerk van bewoners kan beïnvloeden. Het is duidelijk geworden dat hierover in de academische wereld geen consensus is. Zo betogen Heringa et al. (2017) en Blokland en Van Eijk (2010) dat de per (etnische) groep verschillende activiteitenpatronen en levenspaden het maken dat verschillende groepen langs elkaar heen leven, ongeacht de samenstelling van de buurt en hun voorkeur voor diversiteit. Dagevos (2009) stelt echter dat de etnische samenstelling van een buurt wel van invloed kan zijn op het contact tussen verschillende groepen, waarbij het aandeel bewoners met een niet-westerse achtergrond onder de vijftig procent moet liggen om bewoners van verschillende etnische achtergronden met elkaar in contact te laten komen en het ook weer cultureel verschild in welke mate men intercultureel contact maakt (Gijsberts & Dagevos, 2005; 2007b).

Dit contact kan plaatsvinden in gedeelde ruimtes. Deze ruimtes kunnen op hun beurt weer van invloed zijn op het activiteitenpatroon van inwoners en daarmee de kans op contact vergroten. Gedeelde ruimtes, ofwel publiek ofwel semipubliek, lijken tot meer contact en sociale samenhang tussen bewoners met verschillende etnische achtergronden te kunnen leiden en daarmee verschillen in achtergrond en opvattingen te kunnen overbruggen. Hierbij hoeft geen sprake te zijn van een sterke band; zwakke banden kunnen eveneens een belangrijke functie vervullen in de beeldvorming van bewoners over de Ander (Dagevos, 2009) of kunnen een mogelijkheid bieden tot sociale mobiliteit (Blokland & Van Eijk, 2010; Granovetter, 1973; Peterson, 2011; Tersteeg, 2017, p. 144). Hierbij dient wel aandacht te zijn voor de kwaliteit en de doelgroep van deze gedeelde ruimtes en is er bovendien helder beleid nodig om bewoners naar dergelijke plaatsen te trekken (Amin, 2002; Peters & De Haan, 2011). Naast ontmoetingen bleken bovendien ook processen van uitsluiting een rol te spelen in de manier waarop verschillende etnische groepen zich tot elkaar verhouden.

Of bewoners met verschillende etnische achtergronden met elkaar in contact komen, lijkt dus vooral afhankelijk te zijn van de culturele achtergrond van bewoners (en daarmee de aard van hun keuzes en sociale netwerk), van de aanwezigheid van goed verzorgde (semi)publieke ruimtes gericht op een diverse doelgroep en van het beleid ten aanzien van het gebruik van deze ruimtes. In een etnisch diverse buurt lijkt het mogelijk te zijn sociale cohesie te realiseren tussen verschillende groepen en daarmee wellicht de vooroordelen ten aanzien van elkaar weg te nemen. Bovendien kan het wonen in een diverse buurt etnische minderheden helpen te integreren in de Nederlandse maatschappij. Al met al is het etnisch

diversifiëren van Nederlandse buurten mogelijk een effectieve manier om etnische segregatie te bestrijden, mits met bovenstaande factoren rekening wordt gehouden.

Hoofdstuk 4 *Integratie*

In dit onderzoek zijn drie disciplinaire perspectieven op etnische segregatie gepresenteerd op universeel, nationaal en lokaal niveau. In dit hoofdstuk zullen eerst de drie inzichten die hieruit voortgekomen zijn kort toegelicht worden. Vervolgens worden de verschillen en overeenkomsten die er bestaan tussen deze inzichten besproken om *common ground* te creëren. Daaropvolgend wordt vanuit deze *common ground* een *more comprehensive understanding* geformuleerd: een interdisciplinaire visie op het vraagstuk waarom etnische segregatie nog altijd bestaat in Nederland.

4.1 *Disciplinaire inzichten*

Vanuit een wiskundig perspectief is onderzoek gedaan naar verschillende modellen die segregatie beschrijven. Het werd duidelijk dat binnen de gemodelleerde werkelijkheid segregatie kan ontstaan zonder aanwezigheid van negatieve gevoelens en dat een lichte vorm van contact tussen gesegregeerde groepen negatieve gevoelens ten opzichte van de andere groep in de hand kan werken. Toegepast op de werkelijkheid betekent dit dat beleid zoals het tegengaan van discriminatie of het bevorderen van contact tussen gesegregeerde groepen geen vermindering van segregatie verzekert.

Cultureel-antropologisch literatuuronderzoek heeft uitgewezen dat het multiculturele beleid een averechts effect gehad heeft op pogingen tot etnische desegregatie. Het multiculturele beleid werd deel van een proces van natievorming, waarbij tolerantie diende als kernwaarde voor een gedeelde nationale identiteit. De zoektocht naar een gedeelde nationale identiteit op basis van normen en waarden heeft daarmee een uitsluitend effect gehad. Mensen met een seculiere, liberaal-culturele achtergrond worden verwelkomd in de natie, terwijl etnische groepen met andere, ‘achtergestelde’ normen en waarden worden gemarginaliseerd. Door deze essentialistische benadering van cultuur is het multiculturalisme niet het juiste antwoord op de onzekerheden in de maatschappij ten aanzien van de toenemende culturele diversiteit en biedt het geen oplossing om etnische segregatie tegen te gaan.

Uit onderzoek vanuit de sociale geografie is geconcludeerd dat er verschillende factoren bepalend zijn voor het al dan niet met elkaar in contact komen van bewoners van multiculturele buurten met verschillende etnische achtergronden. Dit betreffen de culturele achtergrond van bewoners (en daarmee de aard van hun keuzes en sociale netwerk), de aanwezigheid van goed verzorgde (semi)publieke ruimtes gericht op een diverse doelgroep, en het beleid ten aanzien van het gebruik van deze ruimtes. Echter, niet alleen de

mogelijkheid (en bereidheid) tot ontmoetingen zijn bepalend voor intercultureel contact, ook processen van uitsluiting spelen een rol: het politieke klimaat en de houding van de ontvangende samenleving ten aanzien van mensen met een migratieachtergrond zijn ook bepalend voor het al dan niet aangaan van contact. Met dergelijk contact, sterk of zwak, lijkt het mogelijk te zijn sociale cohesie te realiseren tussen verschillende groepen en daarmee wellicht de vooroordelen ten aanzien van elkaar weg te nemen. Bovendien kan het wonen in een diverse buurt etnische minderheden helpen te integreren in de Nederlandse maatschappij. Het etnisch diversifiëren van Nederlandse buurten is mogelijk een effectieve manier om etnische segregatie te bestrijden, mits met bovenstaande factoren rekening wordt gehouden.

4.2 Conflicten en hun oplossingen

Tussen de drie disciplinaire inzichten is een aantal verschillen te identificeren. Om te beginnen wordt met het begrip ‘*multicultureel*’ niet altijd hetzelfde bedoeld. Waar de culturele antropologie er een ideologie mee aanduidt, wordt het vanuit de sociale geografie gezien als een toestand waarin mensen leven. Deze toestand kan echter gezien worden als een uitwerking van de ideologie. Geheel verschillend zijn de gehandhaafde definities dus niet. Aan de hand van de techniek ‘herdefinitie’, zoals Repko en Szostak (2017, p. 278) die omschrijven, definiëren we ‘multicultureel’ als een toestand waarin men leeft (wat in de antropologie eerder culturele diversiteit genoemd wordt), en ‘multiculturalisme’ als de politieke ideologie die ernaar streeft sociale cohesie te realiseren binnen deze toestand.

Ook wordt er op verschillende wijzen over *segregatie* gesproken. Waar sociale geografie en culturele antropologie spreken van etnische segregatie, gaat het vanuit de wiskunde over segregatie tussen willekeurige groepen, ongeacht op welke gebieden er onderscheid gemaakt wordt. Door de wiskundige definitie van het begrip in te korten (*intensie*), kan het zodanig worden afgebakend dat het overeenkomt met de definitie die de andere disciplines hanteren. Waar wiskunde spreekt van ‘segregatie’ kan dus evengoed ‘etnische segregatie’ staan en wordt dan ook hetzelfde bedoeld: het gescheiden leven van etnische groepen.

Een ander conceptueel conflict gaat over wat door de verschillende disciplines wordt verstaan onder het concept ‘*sociale cohesie*’. Binnen sociale geografie en culturele antropologie wordt het gedefinieerd als een toestand waarin de verschillende componenten waaruit de samenleving bestaat in elkaar passen en conflicten daartussen minimaal of niet aanwezig zijn (Kearns & Forrest, 2000). Het concept bestaat daarbij uit diverse dimensies. In

de wiskunde verschilt de definitie van sociale cohesie per model. In het model van Schelling (1971) is tussen de twee groepen sprake van volledige sociale cohesie vanwege de verregerende abstractie. In het model van Flache en Macy (2011) wordt sociale cohesie gezien als de mate waarin de staat van een individu, dus onder meer de politieke opvattingen en bepaalde voorkeuren, overeenkomt met dat van de individuen van de rest van de groep. Deze conceptuele onenigheid kan worden opgelost door de definitie van het begrip uit te breiden (*extensie*; zie Repko & Szostak, 2017, p. 282) om zo de door elk van de disciplines gehandhaafde definitie te samen te voegen tot een brede definitie van sociale cohesie. Op deze manier zitten de disciplines op één lijn wanneer het concept wordt gebruikt.

Over hoe deze sociale samenhang kan worden *versterkt* hebben de disciplines ook verschillende opvattingen. Zo wordt binnen de sociale geografie de *strength of weak ties*-theorie van Granovetter (1973) aangehaald, waarbij wordt gesuggereerd dat oppervlakkig contact tussen verschillende groepen op basis van de overeenkomsten die deze personen wél met elkaar hebben (bijvoorbeeld een bepaalde sport) bevorderlijk kan zijn voor de sociale cohesie in een gemengde buurt en bewoners kan helpen te integreren in de gemeenschap en de maatschappij. Flache en Macy (2011) keren zich echter juist tegen dit standpunt en tonen aan de hand van een wiskundig model aan dat een zwakke relatie tussen verschillende groepen juist het benadrukken van verschillen en een zekere vorm van vreemdelingenhaat in de hand werkt. Vanuit de culturele antropologie wordt betoogd dat contact tussen verschillende etnische groepen zowel negatieve als positieve gevolgen kan hebben, en zit met de disciplinaire visie op *weak ties* daarmee tussen wiskunde en sociale geografie in. Aan de ene kant kan dit contact namelijk aanvoelen als een bedreiging van de eigen cultuur, waardoor mensen de neiging hebben hun eigen cultuur te benadrukken. Aan de andere kant kan het contact leiden tot de erkenning dat de Ander eigenlijk niet zo anders is. De verschillende visies op *weak ties* komen door het onderscheid tussen positief en negatief oppervlakkig contact. Granovetter (1973) gaat voornamelijk in op positief contact terwijl het model van Flache en Macy (2011) stelt dat ook negatief contact kan plaatsvinden en een zeker effect heeft op segregatie.

De disciplines zijn het er dus over eens dat er een verband is tussen *weak ties* en sociale cohesie, maar niet over het effect van *weak ties* op sociale cohesie. Dit conflict kan opgelost worden door gebruik te maken van de techniek ‘transformatie’ (Repko & Szostak, p. 283). Hierbij kunnen *weak ties* voorgesteld worden als een continuüm met negatief contact en positief contact aan de twee uiteinden van dit continuüm. De positie op het continuüm van

bepaald contact tussen twee of meer individuen is bepalend voor het effect dat dit contact kan hebben op sociale cohesie.

Een ander conflict betreft het toeschrijven van *verschillende oorzaken en waardeoordelen* aan het ontstaan en bestaan van etnische segregatie. Vanuit de wiskunde wordt etnische segregatie gezien als een natuurlijk proces, veroorzaakt doordat men bij voorkeur samenleeft met gelijkgestemden. Sociaal geografen zien dit anders: onder meer verschillen in cultuur en leefpatroon liggen aan etnische segregatie (of juist etnische menging) ten grondslag. Ook zou het xenofobe politieke klimaat en een daarmee gepaard gaande negatieve waardering van diversiteit aan etnische segregatie gerelateerd zijn. Culturele antropologie komt in zoverre met de wiskunde overeen dat zij beargumenteert dat mensen zich bij voorkeur in een omgeving bevinden met mensen met wie zij zich goed kunnen identificeren. Etnische segregatie wordt echter net als in de sociale geografie gezien als een negatief proces vanwege de rol van marginalisering.

Nu geeft het signaleren van verschillende oorzaken in zichzelf geen aanleiding tot een conflict. De verschillende waardeoordelen ten opzichte van segregatie die hieruit voortkomen, geven wel die aanleiding. Waar segregatie vanuit de wiskunde gezien wordt als iets neutraals, beziet men dit fenomeen vanuit zowel de culturele antropologie als vanuit de sociale geografie als iets negatiefs. Dat wiskunde geen waardeoordeel meeneemt in haar spreken over segregatie, komt juist doordat zij het als een natuurlijk en van daaruit neutraal proces ziet. Culturele antropologie en sociale geografie beschouwen segregatie daarentegen als gevolg van iets wat negatief is en zo zijn zij ertoe geneigd segregatie ook als iets inherent negatiefs te zien. Zo bezien is het waardeoordeel in zichzelf niet conflicterend, maar komt het slechts voort uit het signaleren van verschillende oorzaken.

Het signaleren van verschillende oorzaken heeft niet alleen een verschillend waardeoordeel tot gevolg, maar ook *verschillende perspectieven op het mogelijke tegengaan en voorkomen van segregatie*. Vanuit de sociale geografie worden beïnvloedbare oorzaken gesignaleerd: onder meer het leefpatroon, een xenofob politiek klimaat en een waardering van diversiteit. Het zou door deze beïnvloedbaarheid dan ook tot op zekere hoogte mogelijk moeten zijn etnische segregatie tegen te gaan. Dit kan bijvoorbeeld worden gedaan door de activiteitenpatronen van buurtbewoners te manipuleren middels de bouw en oprichting van plekken waar bewoners elkaar kunnen ontmoeten en beter kunnen leren begrijpen. Verschillen tussen de bewoners kunnen door positief contact overbrugd worden, waardoor bewoners beter in staat zijn vreedzaam met elkaar samen te leven en er minder de neiging bestaat het contact met andere groepen te vermijden. Bovendien geeft het bewoners met een

migratieachtergrond de mogelijkheid zich aspecten van de Nederlandse taal en cultuur eigen te maken. Culturele antropologie ziet onder andere marginalisering en polarisering als oorzaak van etnische segregatie, twee in zekere mate te beïnvloeden factoren. Hoewel het huidige beleid van multiculturalisme niet gezien wordt als middel om segregatie te voorkomen, lijkt etnische segregatie te kunnen worden bestreden door te werken naar een positieve waardering van culturele diversiteit binnen de Nederlandse samenleving. Het voorkomen van segregatie lijkt vanuit de wiskunde echter ver weg: het voorkomen of bestrijden van segregatie zou alleen mogelijk zijn door de lichte voorkeur voor de eigen groep, die mensen van nature hebben, uit te schakelen.

Het conflict dat bestaat tussen de disciplines over de mogelijkheid tot het voorkomen van segregatie, kan worden verklaard door een verschil in de gesignaleerde oorzaken van segregatie. Dat er verschillende oorzaken en invloedsfactoren zijn, is niet alleen te verklaren door het gebruik van verschillende disciplinaire invalshoeken, maar ook doordat etnische segregatie is bestudeerd op verschillende ruimtelijke niveaus. Er is dus geen sprake van een conflict, maar van een aanvulling van verschillende inzichten tot een groter geheel. Dit is in figuur 4.2.1 schematisch weergegeven.

Figuur 4.2.1 Schematische weergave van de verschillende oorzaken die volgens de disciplines in segregatie kunnen resulteren. Deze oorzaken komen voort uit processen op verschillende ruimtelijke niveaus, waarbij 'marginalisering van een etnische groep' zowel nationaal als lokaal voorkomt. Zwart = neutrale oorzaak en waarde van segregatie; rood = negatieve oorzaak en waarde van segregatie.

4.3 Overeenkomstige inzichten

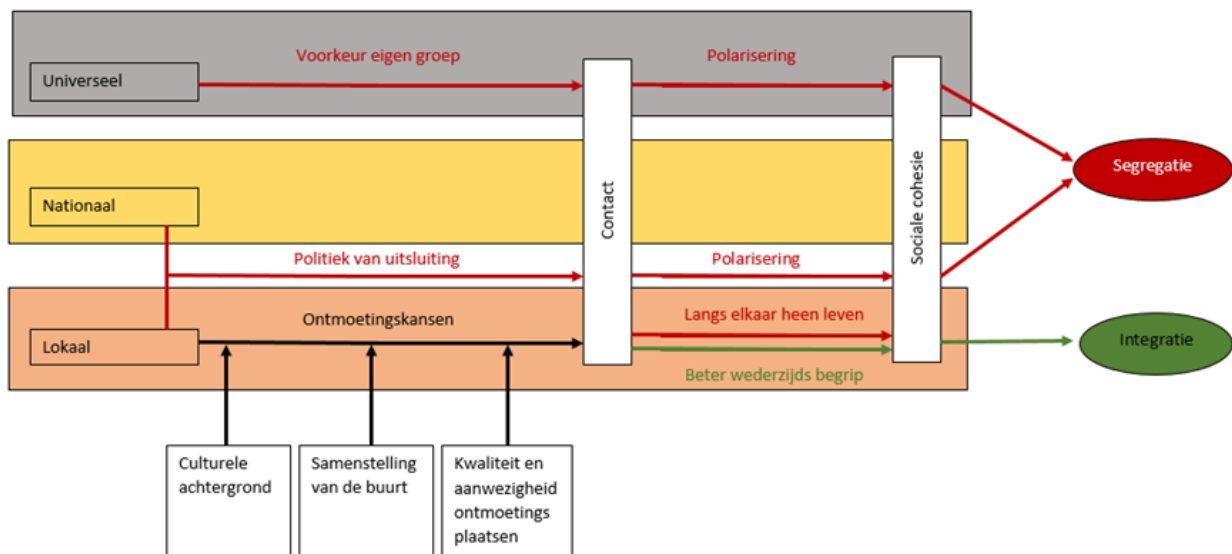
Naast een aantal verschillen tussen de disciplinaire inzichten waren er ook al direct overeenkomsten te vinden. Zo wordt zowel vanuit de sociale geografie als de culturele antropologie benoemd dat een xenofob politiek klimaat segregatie in de hand kan werken. Hierdoor zijn etnische minderheden namelijk eerder geneigd hun contacten te beperken tot de eigen groep; daar vinden zij immers veiligheid en herkenning. Dit negatieve klimaat ontstaat naast door de politiek ook door de houding van burgers. Een voorbeeld hiervan is wat Valins

stubborn identities noemt: een algehele afkeurende houding van burgers tegenover multiculturaliteit als reactie op globalisering (in Hall & Barret, 2012, pp. 173-174). Deze burgers waren ‘vreemde’ culturele invloeden af om de eigen cultuur te beschermen. Dit komt overeen met wat vanuit de culturele antropologie *othering* wordt genoemd: beide suggereren een wij-zij-denken, wat resulteert in een sterkere polarisering tussen verschillende etnische groepen, wat kan leiden tot etnische segregatie.

Ook is er een overeenkomst in de inzichten van wiskunde en culturele antropologie over invloedsfactoren op het ontstaan en bestaan van etnische segregatie. Vanuit de wiskunde wordt gesuggereerd dat segregatie ontstaat door het bestaan van korte verbindingen en goede sociale relaties tussen individuen binnen de eigen etnische groep. Wanneer tussen individuen sprake is van een overeenkomende staat, ontstaat er binnen het model van Flache en Macy (2011) een sterke sociale relatie tussen die individuen. Het ontstaan van dergelijke relaties versterkt de samenhang binnen de groep. Wanneer tussen twee van dergelijke groepen contact komt, zal dat binnen een groep negatieve gevoelens ten opzichte van de andere groep veroorzaken. Vanuit de culturele antropologie komt dit idee ook naar voren in de sterkere nadruk die gelegd wordt op de ‘eigen’ identiteit als reactie op het gevoel dat de eigen groep bedreigd wordt. Hierin komen ook weer de *stubborn identities* terug die vanuit de sociale geografie worden beschreven. Bovendien wordt ook vanuit de sociale geografie genoemd dat een te sterke sociale cohesie binnen een groep ertoe kan leiden dat een groep geïsoleerd raakt van andere groepen en zo gesegregeerd leeft.

De drie disciplines erkennen dus elk het effect van een sterke sociale cohesie of nadruk op de normen en waarden van de eigen groep op segregatie.

4.4 Segregatie: a more comprehensive understanding

Figuur 4.4.1 Schematische weergave van de verschillende invloedsfactoren op de aard van contact en sociale cohesie en hun samenhang met segregatie. Rood = negatieve invloed; zwart = invloed kan zowel negatief als positief zijn; groen = positieve invloed.

Figuur 4.4.1 toont de *more comprehensive understanding* gebaseerd op de inzichten die zijn opgedaan bij de vorming van *common ground*. Er kwam naar voren dat er een verband bestaat tussen contact en sociale cohesie. Hierbij geldt dat de aard van het contact bepalend is voor het al dan niet ontstaan van sociale samenhang tussen verschillende etnische groepen binnen een gemengde gemeenschap. De aard van het contact, maar ook óf er contact plaatsvindt tussen individuen, is afhankelijk van bepaalde invloedsfactoren die optreden vanuit verschillende ruimtelijke niveaus. In dit schema wordt weergegeven dat een voorkeur voor de eigen groep en een politiek van uitsluiting van negatieve invloed kunnen zijn op het contact tussen individuen uit verschillende etnische groepen. Ontmoetingskansen kunnen zowel een positieve als een negatieve invloed hebben op het contact. Dit is afhankelijk van de culturele achtergrond van een individu, de samenstelling van de buurt en de aanwezigheid en kwaliteit van ontmoetingsplaatsen. Ook bepalen deze factoren of de kans groot is dat er intercultureel contact plaatsvindt.

Het negatieve contact tussen mensen met een verschillende etnische achtergrond kan leiden tot polarisering op alle ruimtelijke niveaus, en op lokaal niveau tot een situatie waarin buurtbewoners uit verschillende etnische groepen langs elkaar heen leven. Dit beïnvloedt de sociale cohesie binnen een buurt negatief en kan resulteren in segregatie. De ontmoetingen op lokaal niveau kunnen echter ook tot positief contact leiden, waardoor een beter wederzijds begrip tussen bewoners en daarmee sociale cohesie binnen een etnisch gemengde buurt kan

ontstaan. Een sterkere mate van sociale cohesie binnen een gemengde buurt kan leiden tot integratie: bewoners raken meer betrokken bij hun buurt, vertrouwen elkaar meer en krijgen bovendien de mogelijkheid tot sociale mobiliteit (maatschappelijk opklimmen) en tot het opdoen van kennis over andere talen en culturen (waaronder de Nederlandse).

Hoofdstuk 5 *Woorden ter afsluiting*

Dat er nog altijd etnische segregatie is binnen de Nederlandse samenleving, is te wijten aan verschillende factoren op diverse ruimtelijke niveaus. De factoren op universeel, nationaal en lokaal niveau hebben invloed op het type contact dat er al dan niet bestaat tussen individuen met verschillende etnische achtergronden. Dit contact is bepalend voor de verhoudingen tussen verschillende groepen en daarmee voor de sociale cohesie binnen de samenleving en binnen lokale gemeenschappen. Gebrekkige sociale cohesie kan op den duur leiden tot segregatie, terwijl sterkere sociale cohesie wél integratie kan bereiken. Omdat deze voornamelijk negatieve invloedsfactoren binnen de Nederlandse samenleving bestaan, is etnische segregatie altijd nog een bestaand fenomeen in de Nederlandse steden. Het tot dusver toegepaste beleid om etnische menging te bereiken is dus niet voldoende effectief gebleken. Sterker nog, het multiculturele beleid heeft vanwege haar essentialistische benadering de kloof tussen verschillende etnische groepen vergroot.

In dit hoofdstuk wordt een advies geboden voor nieuw beleid omtrent etnische segregatie, omdat uit dit onderzoek en de praktijk is gebleken dat de benadering van de overheid tot op heden niet het gewenste effect heeft gehad.

5.1 *Een beleidsadvies*

In toekomstig beleid vanuit de Nederlandse landelijke en lokale overheid betreffende het tegengaan van etnische segregatie, dient rekening te worden gehouden met het feit dat er diverse invloedsfactoren zijn en dat deze zich op verschillende ruimtelijke niveaus voordoen. Wanneer de neutrale of negatieve factoren die invloed hebben op de aard en het aangaan van contact, omgezet kunnen worden in positieve invloedsfactoren, kan dit mogelijk polarisering tegengaan of voorkomen en kan daarmee een sterkere sociale cohesie binnen de Nederlandse samenleving en steden en buurten worden bewerkstelligd.

Op universeel niveau zou dan de eigenschap van mensen om een voorkeur voor de eigen groep te hebben, moeten worden uitgeschakeld. Dit is uiteraard onmogelijk, maar wanneer de ervaren tegenstellingen tussen individuen uit verschillende etnische groepen kunnen worden verkleind, kan dit etnische menging wel mogelijk maken. Om deze tegenstellingen tussen groepen te verkleinen, moeten echter veranderingen plaatsvinden op nationaal en lokaal niveau in de houding ten aanzien van de etnische Ander.

Op nationaal niveau dient de politiek van uitsluiting die wordt bedreven, te worden bestreden. De processen van uitsluiting die hierdoor plaatsvinden, spelen ook op lokaal niveau

een rol. Een positieve representatie van Nederlanders met een migratieachtergrond vanuit de landelijke politiek, overheid en de media zou de uitsluitingspolitiek wellicht een halt toe kunnen roepen. Ook dient er in de beleidsvoering vanuit de nationale overheid een minder essentialistische benadering van cultuur te worden gehandhaafd. Op deze manier worden verschillen niet benadrukt als onverenigbaar, waardoor kloven tussen verschillende etnische groepen niet worden vergroot.

Ook op lokaal niveau kan de overheid een betekenisvolle positie innemen. Zo kan er naar gemeenschappelijkheid worden gezocht tussen verschillende groepen door elkaar te ontmoeten op (semi)publieke plaatsen, gericht op een brede doelgroep. Buurtbewoners kunnen op die manier contact maken met elkaar op basis van gemeenschappelijke interesses. Dergelijke contacten kunnen bewoners een sterker vertrouwen geven in medebuurtbewoners en kunnen zelfs vooroordelen wegnemen ten aanzien van individuen uit een andere etnische groep en zo polarisering tegengaan (Dagevos, 2009). Hierbij is het wel noodzakelijk dat de buurt een aandeel van minder dan vijftig procent heeft aan bewoners met een niet-westerse migratieachtergrond (Gijsberts & Dagevos, 2005).

Wanneer deze aandachtspunten op nationaal en lokaal niveau bij het maken van beleid gericht op het tegengaan van segregatie in acht worden genomen, zullen de tegenstellingen tussen verschillende groepen afnemen, waardoor deze groepen op een positieve wijze met elkaar in contact kunnen komen en mét elkaar in plaats van naast elkaar kunnen gaan leven.

5.2 Een reflectie

Een sterk punt van dit onderzoeksproces is dat uit het onderzoek naar voren is gekomen hoe etnische segregatie zich op verschillende niveaus met bijbehorende factoren voordoet. Dit inzicht maakt het fenomeen zelf inzichtelijker en geeft helderheid. De in dit onderzoek gebruikte disciplines zijn hier zeer geschikt voor gebleken. Ook de afwisseling tussen toepassing en abstractie is een waardevol element van dit onderzoek. De meer toegepaste disciplines worden aangevuld met een abstracte discipline en de abstracte kennis blijft niet hangen, maar wordt concreet toegepast.

Hoewel juist binnen dit interdisciplinaire onderzoek de mogelijkheid bestond om gebruik te maken van kennis en inzichten uit meerdere disciplines, is het geen allesomvattend onderzoek geworden. Naast wiskunde, culturele antropologie en sociale geografie zijn er ook andere disciplines die een waardevolle bijdrage hadden kunnen leveren. Zo had sociologie een

waardevolle bijdrage kunnen leveren door groepsprocessen, waar vanuit de wiskunde nu slechts op een abstract niveau over is geschreven, grondiger te onderzoeken. Dat gemis werd bijvoorbeeld duidelijk toen uit sociaalgeografisch werk bleek dat contact tussen verschillende etnische groepen positief kan zijn en uit wiskundig werk juist het tegenovergestelde bleek. De juiste kennis om te bepalen in welke gevallen dergelijk contact positief is en in welke gevallen het negatieve gevolgen heeft, ontbrak. Daarnaast had voor een diepere analyse van het tot dusver gevoerde beleid omtrent segregatie de discipline bestuur en organisatie van waarde kunnen zijn. Met inzichten uit die discipline had het advies dat in dit onderzoek is geformuleerd aangescherpt kunnen worden. Ook had een analyse van de Nederlandse media vanuit mediastudies interessant kunnen zijn om in dit onderzoek mee te nemen. De media hebben immers een grote invloed op de representatie, maar ook op de perceptie van bepaalde bevolkingsgroepen binnen de Nederlandse samenleving. Dit aspect is nu nauwelijks in dit onderzoek aan bod gekomen.

Naast inzichten uit andere disciplines hadden er ook nog andere elementen van segregatie meegenomen kunnen worden in dit onderzoek. Een voorbeeld hiervan is de sociaaleconomische status van bewoners. Deze hangt sterk samen met segregatie. Een tekortkoming van dit onderzoek is dan ook dat er ten onrechte van is uitgegaan dat etnische segregatie enkel te maken heeft met etniciteit. In een vervolgonderzoek zou voor een vollediger begrip van het fenomeen segregatie dan ook de sociaaleconomische status meegenomen moeten worden.

Ondanks de genoemde tekortkomingen kan dit onderzoek er hopelijk aan bijdragen dat de verschillende etnische groepen waaruit de Nederlandse samenleving bestaat harmonieuzer met elkaar kunnen samenleven. De eerdergenoemde multiculturele festiviteiten in steden als Rotterdam en Amsterdam kunnen deze harmonie dan daadwerkelijk reflecteren. De verschillende groepen leven dan hopelijk niet meer gescheiden, maar écht samen. Pas dan kan de rijkdom aan culturen in Nederland werkelijk schitteren.

Geraadpleegde literatuur

- Aalbers, M. B., Beckhoven, E. van, Kempen, R. van, Musterd, S. & Ostendorf, W. (2004). *Large housing estates in the Netherlands: policies and practices*. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University, Urban and Regional research centre Utrecht
- Amin, A. (2002). Ethnicity and the multicultural city: living with diversity. *Environment and planning A*, 34(6), 959-980.
- Amsterdam stad met meeste nationaliteiten (177) ter wereld (2007, 22 augustus)., *Trouw*, <<https://www.trouw.nl/home/amsterdam-stad-met-meeste-nationaliteiten-177-ter-wereld~ad58f67f/>>, geraadpleegd op 28 november 2017.
- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities* (3rd ed.). London: Verso.
- Appadurai, A. (2006). *Fear of Small Numbers: An Essay on the Geography of Anger*. Durham and London: Duke University Press.
- Balint, P. (2013). Resisting Liberal Nationalism. In: *Liberal Multiculturalism and the Fair Terms of Integration* (pp 73-87). Palgrave Politics of Identity and Citizenship Series. London: Palgrave Macmillan.
- Blokland, T. & Eijk, G. van (2010). Do people who like diversity practice diversity in neighbourhood life? Neighbourhood use and the social networks of 'diversity-seekers' in a mixed neighbourhood in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(2), 313-332.
- Brown, W., Dobbernack, J., Modood, T., Newey, G., March, A.F., Tønder, L. & Forst, R. (2015). What is Important in Theorizing Tolerance Today? *Contemporary Political Theory*, 14(2), 159-196.
- Dagevos, J. (2009). *Ruimtelijke concentratie van niet-westerse migranten: achtergronden, gevolgen en aangrijpingspunten voor het beleid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, K. & Bolt, G. S. (2005). Social cohesion in post-war estates in the Netherlands: Differences between socio-economic and ethnic groups. *Urban Studies*, 42, 2447-2470.
- Drever, A. (2004). Separate spaces, separate outcomes? *Neighbourhood Impacts on Minorities in Germany*, *Urban Studies*, 41, 1423-1439.
- Dronkers, P. (2013). Interpreting Multiculturalism in the Netherlands: Nation-Building, Civic Allegiance and Multiple Belonging. In: *Liberal Multiculturalism and the Fair Terms of Integration* (pp 126-138). Palgrave Politics of Identity and Citizenship Series. London: Palgrave Macmillan.

- Eerste Nationaliteiten Dag vieren op de Dam (2013, 4 juni), *Het Parool*, <<https://www.parool.nl/amsterdam/eerste-nationaliteiten-dag-vieren-op-de-dam~a3452529/>>, geraadpleegd op 28 november 2017.
- (z.d.). Elements of Design: COLOR. *The Flow | Interior Design by Alicia*. <<http://ouishabeta.com/blog/2014/03/14/elements-of-design-color/>>, geraadpleegd op 1 februari 2018.
- Eriksen, T. H. (2010). *Ethnicity and Nationalism* (3rd ed.) London: Pluto Press.
- Eriksen, T. H. (2014). *Globalization* (2nd ed.). London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Flache, A. & Macy, M. W. (2011). Small worlds and cultural polarization. *The Journal of Mathematical Sociology*, 35(1-3), 146-176.
- Friedkin, N. E. (2004). Social cohesion. *Annual Review of Sociology*, 30, 409-425.
- Gijsberts, M. I. L. & Dagevos, J.M. (2007a). *Interventies voor Integratie. Het tegengaan van etnische concentratie en het bevorderen van interetnisch contact*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.ds. Leisure/Loisir, 35(2), 169-190.
- Gijsberts, M. I. L. & Dagevos, J. M. (2007b). *Jaarrapport integratie 2007*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M. I. L. & Dagevos, J. M. (2005). *Uit elkaars buurt: De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360–1380.
- Hall, T. & Barret, H. (2016). Cities: urban worlds. In: P. Daniels, M. Bradshaw, D. Shaw, J. Sidaway & T. Hall (red.), *An introduction to human geography* (pp. 189-205). New York: Pearson.
- Hall, T., & Barrett, H. (2012). *Urban geography*. London: Routledge.
- Heelsum A. van, Hessels T. (2006). *Afrikanen uit Angola, DR Congo, Ethiopie, Eritrea, Nigeria en Sudan in Nederland: een profiel. Directie Coördinatie Integratiebeleid Minderheden*. Den-Haag: Ministerie van Justitie.
- Henderson, H. (2007). *Mathematics: Powerful Patterns Into Nature and Society*. Infobase Publishing.
- Heringa, A., Bolt, G. & Dijst, M. (2017). Path-dependency in segregation and social networks in the Netherlands. *Social & Cultural Geography*, 1-23.

- Hopfield, J. J. (1982). Neural networks and physical systems with emergent collective computational abilities. *Proceedings of the national academy of sciences*, 79(8), 2554-2558.
- Kearns, A. & Forrest, R. (2000) Social Cohesion and Multi-Level Urban Governance, *Urban Studies*, 37, pp. 995– 1017.
- Kempen, R. van, & Bolt, G. (2009). Social cohesion, social mix, and urban policies in the Netherlands. *Journal of Housing and the Built Environment*, 24(4), 457.
- Kleinhans, R., Veldboer, L. & Duyvendak, J.W. 2000. *Integratie door differentiatie: een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen*. Den Haag: VROM.
- Knox, P., & Marston, S. (2007). Chapter 11: city spaces: urban structure. In: Knox, P., & Marston, S. (red.), *Human Geography: Places and Regions in Global Context* (pp. 428-458). Londen: Pearson.
- Koning Willem-Alexander roept op tot gemeenschapszin. (2017). *NRC Handelsblad*, <<https://www.nrc.nl/nieuws/2017/12/25/koning-willem-alexander-roept-op-tot-gemeenschapszin-a1586172>>, geraadpleegd op 29 december 2017.
- Lægaard, S. (2013). What Does Respect for Difference Mean? In: *Liberal Multiculturalism and the Fair Terms of Integration* (pp 34-53). Palgrave Politics of Identity and Citizenship Series. London: Palgrave Macmillan.
- Letki, N. (2008). Does diversity erode social cohesion? Social capital and race in British neighbourhoods. *Political Studies*, 56(1), 99-126.
- Liempt, I. van (2011). From Dutch dispersal to ethnic enclaves in the UK: The relationship between segregation and integration examined through the eyes of Somalis. *Urban studies*, 48(16), 3385-3398.
- Maloutas, T., & Malouta, M. P. (2004). The glass menagerie of urban governance and social cohesion: Concepts and stakes/concepts as stakes. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(2), 449–465.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L. & Cook, J. M. (2001). Birds of a feather: Homophily in social networks. *Annual review of sociology*, 27(1), 415-444.
- Musterd, S. & Ostendorf, W. (2009). Residential segregation and integration in the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(9), 1515-1532.
- Peters, K. & Haan, H. de (2011). Everyday spaces of inter-ethnic interaction: the meaning of urban public spaces in the Netherlands. *Leisure/Loisir*, 35(2), 169-190.
- Peterson, M. (2017). Living with difference in hyper-diverse areas: how important are encounters in semi-public spaces?. *Social & Cultural Geography*, 18(8), 1067-1085.

- Ponds, R., Ham, M. van & Marlet, G. (2015). *Verschillen, ongelijkheid en segregatie*. Utrecht: Atlas voor gemeenten.
- Putnam, R. D. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century the 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian political studies*, 30(2), 137-174.
- Repko, A.F. & Szostak, R. (2017). *Interdisciplinary research: process and theory*. Los Angeles: Sage.
- Rutte, M. (2017, januari 22). Een brief aan alle Nederlanders. <<https://www.vvd.nl/nieuws/lees-hier-de-brief-van-mark/>>, geraadpleegd op 29 december 2017.
- Scheffer, P. (2000, Januari 29). Het Multiculturele Drama. *NRC Handelsblad*, <http://www.themasonline.nl/opdrachten/opdracht/mc_samenleving/opdrachten/downloads/Microsoft%20Word%20%20MULTICULT%20PAUL%20SCHEFFER%20definitief.pdf>, geraadpleegd op 29 december 2017.
- Schelling, T. C. (1971). Dynamic models of segregation. *Journal of mathematical sociology*, 1(2), 143-186.
- Schrover, M. (2010). Pillarization, Multiculturalism and Cultural Freezing. Dutch Migration History and the Enforcement of Essentialist Ideas. *Bmgm – Low Countries Historical Review*, 125(2/ 3), 329–354.
- Slootman, M. (2016). Substantive signifiers? Ethnic and religious identifications among second-generation immigrants in the Netherlands. *Identities*, 23(5), 572-590.
- Tersteeg, A.K. (2017). *Dealing with diversity: challenges and opportunities for social cohesion in deprived neighbourhoods* (proefschrift Universiteit Utrecht). Enschede: Ipskamp Printing.
- Tersteeg, A.K. & Albeda, Y. (2017). Diversiteit is niet alleen een witte middenklasse- ding. *Agora*, 33(4), 12-14.
- Vasta, E. (2007). From ethnic minorities to ethnic majority policy: Multiculturalism and the shift to assimilationism in the Netherlands. *Ethnic and Racial Studies*, 30(5), 713-740.
- Verkaaik, O. (2009). *Ritueel burgerschap: een essay over nationalisme en secularisme in Nederland*. Amsterdam: Aksant.
- Wacquant, L. (2010). Class, race & hyperincarceration in revanchist America. *Daedalus*, 139(3), 74-90.
- Welkom in Rotterdam (z.j.), *Rotterdampartners*, <<https://rotterdampartners.nl/tourism/welkom-in-rotterdam/>>, geraadpleegd op 28 november 2017.

Welle, I. van, Klaver, J. & Odé, A. (2010). *Ruimtelijke segregatie in Nederland in internationaal perspectief*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.

Wessendorf, S. (2013). Commonplace diversity and the 'ethos of mixing': perceptions of difference in a London neighbourhood. *Identities*, 20(4), 407-422.

Zhang, J. (2004). A dynamic model of residential segregation. *Journal of Mathematical Sociology*, 28(3), 147-170.